

VILNIAUS UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
TEISĖS TEORIJOS IR ISTORIJOS KATEDRA

Dieninės studijų formos
V kurso Taikomosios Jurisprudencijos
studijų atšakos studento
Augustino Razumo

MAGISTRO DARBAS

TEISĖS SAMPRATŲ ĮTAKA TEISĖS FUNKCIONAVIMUI

Vadovas: doc. dr. Giedrė Lastauskienė
Recenzentas: lekt. dr. Remigijus Šimašius

Vilnius, 2007

TURINYS

Įvadas	3 psl.
1. Pagrindinės teisės sampratos	8 psl.
1.1 Teisės sampratos ir teisės definicijos problema	8 psl.
1.1.1 Teisinis etatizmas	12 psl.
1.1.2 Prigimtinės teisės doktrina	16 psl.
1.1.3 Sociologinė teisės mokykla ir teisinis realizmas	19 psl.
1.2 Teisės sampratų įvairovės apibendrinimas	22 psl.
2. Teisės funkcionavimas (veikimas) ir jo reikšmė	27 psl.
2.1 Teisinis reguliavimas	29 psl.
2.2 Teisės taikymas	40 psl.
Išvados	56 psl.
Santrauka lietuvių kalba	57 psl.
Summary	58 psl.
Literatūros sąrašas	59 psl.

ĮVADAS

Visi pripažįstame, kad civilizuota visuomenė nėra pajėgi gyventi be teisės. Yra žinomi atvejai, kai žmonės gali išsilaikyti be valdžios mažoje neišsivysčiusioje bendruomenėje, tačiau ilginiui jie negali išsaugoti tokios visuomenės be teisingumo, nesivadovaudami pamatinėmis taisyklėmis. Teisė yra ne tik vienas iš svarbiausių, bet ir vienas pačių sudėtingiausių visuomeninių reiškinių. Teisė (kaip ir valstybė, visuomenė, moralė, kultūra) padeda žmogui tapti civilizuotu, padeda tapti socialine būtybe, gebančia gyventi, dirbti, kurti drauge su kitais žmonėmis.

„Teisė“ yra toks pat žodis kaip „religija“, „laikas“, „politika“, „demokratija“ ar „grožis“, kurie negali būti vartojami nesukeliant rimtų supratimo problemų. Klausimas „Kas yra teisė?“ – vienas sudėtingiausių jurisprudencijos klausimų, dėl kurio nesutariama šimtmečius, netgi tūkstantmečius. Galbūt dėl šio nesutarimo teisės mokslas iš esmės skiriasi nuo kitų mokslų, kuriuose ginčų, dėl paties mokslo dalyko, nekyla.

Teisės fenomenas egzistuoja jau ilgą laiką ir, panašu, ilgai egzistuos – sunku ją išgryninti ir atriboti nuo kitų žmogaus elgesį reguliuojančių sistemų. O su kai kuriomis ji taip susipynusi, kad surasti vienareikšmį atsakymą, kuris tenkintų bent jau didesnę dalį mokslininkų, yra beveik neįmanoma. Net ir tiek laiko praėjus, skaičiuojant tiek nuo pirmųjų rašytinių įstatymų, tiek nuo pirmųjų papročių, – identifikuoti bent jau svarbiausius teisės skiriamuosius požymius, dėl kurių nekiltų diskusijų, tampa itin sunku.

Kiekvienas iš mūsų teisę suprantame, tačiau kiekvienas – skirtingai. Vieniems teisė - tai visuomenėje galiojantys įstatymai, apsauga nuo jiems galinčių pakenkti veikų. Kiti teise laiko savo teises ir pareigas, savo vietą bendruomenėje. Teisės, kaip valstybės nustatytų ar sankcionuotų, visiems privalomų, formaliai apibrėžtų, prireikus valstybės prievarta garantuojamų, visuomeninių santykių dalyvių elgesio taisyklių sistemos, samprata dar ir dabar niekam nekelia didesnių diskusijų¹. Šiuo metu vyrauja požiūris į teisę, kaip į mechaninę, administracinio pobūdžio, uždara visuomenės sistemos dalį. Teisė dėl tokio požiūrio prarado tiesioginį ryšį su žmogumi, jo emocijomis, poreikiais. Žaidžiantys smėlio dėžėje vaikai, dar nesuprantantys žodžių valstybė, įstatymas, teisė, suvokia, kas yra teisinga ir kas ne². Dėl panašių samprotavimų, teisės tradicijų, įvairių teisės mokslo raidos krypčių pasaulio teisės moksle susiformavo nemažai

---

¹ Bent jau taip suprantama akademinėje, ar teisininkų rato, aplinkoje.

² Bakševičienė R. „Teisė – kas tai? Kelios teisės samprotos“ // Teisė. T30. 1996. P. 15-20.

teisės sampratų, gerokai besiskiriančių viena nuo kitos. Teisės funkcionavimas, tai teisės veikimas³, šiame darbe stengiamasi nagrinėti tokias situacijas, kuriose teisės sampratų įtaka teisės veikimui tampa ypač reikšminga.

Kiekvienoje visuomenėje susiformuoja tam tikra vyraujanti teisės samprata. Galbūt nevienareikšmė, chaotiška, neišreikšta formulėmis bei teiginiais ir egzistuojanti kaip tam tikra nuomonė, kurią galime išskaityti teismų sprendimuose ir jų motyvuojamosiose dalyse. Tačiau ji yra ir gali būti identifikuojama ir atpažįstama⁴. Teisės sampratos paieška tik iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti pernelyg teorinio pobūdžio ir praktikuojančiam teisininkui neaktuali problema, tačiau taip nėra. Juk būtent nuo to, kokia teisės samprata bus pripažįstama, lems konkrečios bylos sprendimo rezultata.

Temos aktualumas

Temos aktualumas pasireiškia galimybe, vienos iš fundamentaliausių teisės teorijos ginčų objektą, išvysti naujoje, šių dienų, šviesoje. Lietuvos Respublikoje teismai vis dar nepasisakė dėl teisės sampratos klausimo, tai kol kas tik teorinis klausimas. O jei ginčai ir priartėdavo prie logiško šios problemos nagrinėjimo būtinybes ar bent jau paminėjimo – didžioji dalis teismų vengdavo apie tai užsiminti ir „apsimesdavo“, kad šie klausimai yra akivaizdūs, akivaizdžiai paprasti ir net neverta apie juos užsiminti, o kiti tik apsiribodavo faktinės situacijos suteikiamomis palankiomis galimybėmis ir apsiribodavo kukliais ir neišsamiais pamąstymais apie teisės ribas (Lietuvos Aukščiausio Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. sausio 21 d. nutartis civilinėje byloje *Apatit Fertilizers S.A. v. AB „Lifosa“*, Nr. 3K-3-145/2002, kat. 124).

Teisės sampratos problematikos suvokimas gali atnešti nemažai naudos tiek teorinėje, tiek praktinėje veikloje, nes nuo to kaip teisę supranta vienas ar kitas teisėjas – priklausys visos bylos sprendimas. Darbe nagrinėjamas teorinis ir praktinis pasirinktos temos aspektai. Aptariamos pagrindinės teisės sampratos, teisės funkcionavimas (veikimas), detalizuojamas teisinis reguliavimas ir teisės taikymas. Analizuojami norminiai teisės aktai bei teismų praktika. Apžvalga baigiama vertinimu, t.y. išryškinamos autorių nuomonių stipriosios bei silpnosios pusės ir pateikiamas asmeninis požiūris į nagrinėjamus klausimus.

---

³ Teisės funkcionavimo ir teisės veikimo sąvokos darbe bus vartojamos kaip sinonimai. Plačiau apie tai antroje darbo dalyje.

⁴ *Lastauskienė G.* „Vertybiškai neutrali teisės samprata. Jos ženklai Lietuvos teisinėje mintyje ir praktikoje“ // *Teisės Problemos* 2006/1 (51), Vilnius. 2006. P. 6.

Darbo tikslai ir uždaviniai

Magistrinio darbo tikslas yra atskleisti ir aptarti teisės sampratų įtaką teisės funkcionavimui arba teisės veikimui. Siekiant paminėto tikslo, pasitelkiami sekantys uždaviniai:

1. Nagrinėti teisės definicijos problematikos klausimus remiantis įvairių teisės sampratų atstovų darbais. Analizuoti ir vertinti jų mokslinius darbus.
2. Aptarti pagrindines teisės sampratas ir analizės būdu prieiti prie išvadų, kurios atskleistų teisės mokslo diskusiją dėl teisės sampratos universalumo siekio.
3. Atskleisti teisės sampratų įtaką norminių teisės aktų taikymui. Iširti galimas nevienareikšmiškas situacijas, kurios neretai kyla dėl netobulos įstatymų leidybos, priklausomai nuo teisės sampratos suvokimo. Išanalizuoti galimus rezultatus vadovaujantis skirtingais teisės supratimais.
4. Panagrinėti Lietuvos ir užsienio valstybių teismų praktiką, bei jų formuojamą požiūrį teisės sampratų kontekste. Kokia linkme formuojasi dabartinė Lietuvos ir užsienio teismų praktika?

Darbo objektas

Magistriniame darbe bus nagrinėjamos pagrindinės teisės sampratos – teisinis etatizmas (teisinis pozityvizmas, teisinis normatyvizmas), prigimtinės teisės mokykla ir sociologinės teisės mokykla (teisinis realizmas). Nagrinėjamos pačios svarbiausios ir labiausiai išplėtotos teisės sampratos, kadangi plačios teisės sampratų įvairovės analizė nėra pagrindinė darbo užduotis, visgi pats darbo pobūdis reikalauja pagrindinių teisės sampratų aptarimo. Analizuojamas teisės funkcionavimas (veikimas), nes tai toks klausimas, į kurį neradus atsakymo, pagrindinę darbo temą – teisės sampratų įtakos teisės funkcionavimui, nagrinėti tampa beprasmiška.

Analizuojant šiuos teorinius klausimus, apžvelgiama teisės funkcionavimo sritis, kuri bus analizuojama detaliau, tai – teisinis reguliavimas ir teisės taikymas. Kiekvienoje iš šių dalių, atitinkamai, bus nagrinėjami norminiai teisės aktai ir teismų sprendimai. Toks nagrinėjimo objekto modelis pasirinktas atsižvelgiant į tai, ar teismas yra pasisakęs dėl tam tikros situacijos ar ne. Kitaip tariant, nagrinėjamos problemos iki teismo įsikišimo į ginčytiną situaciją ir situacijos, kai teismai vienu ar kitu klausimu jau yra pasisakę. Pasirinktos būtent šios sritys, dėl jų reikšmingumo praktikai. Būtent šios teisinio funkcionavimo sritys yra svarbios mūsų kasdienybei.

Nagrinėjami norminiai teisės aktai – Niurnbergo Tarptautinio Karinio Tribunolo Statutas, Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas ir kiti teisės aktai. Nagrinėjami vieni svarbiausių ir reikšmingiausių (tiek teorijai, tiek praktikai) teisės aktų. Vieni jų plačiai žinomi ir analizuoti, kiti – galbūt išvis nepastebėti. Nagrinėjama Lietuvos ir užsienio valstybių teismų praktika, atsižvelgiant į situacijos aktualumą temai, originalumą bei reikšmingumą. Analizuojamas Niurnbergo Tarptautinio Karinio Tribunolo sprendimas, kuris yra vienas iš reikšmingiausių praėjusio amžiaus įvykių teisės teorijai. Taip pat nagrinėjama, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, kitų teismų sprendimai.

Nagrinėjimas baigiamas vertinimu, t.y. išryškinamos autorių nuomonių stipriosios bei silpnosios pusės ir pateikiamas asmeninis požiūris į nagrinėjamus klausimus.

Darbo metodai

Darbe naudojami lingvistinis, sisteminis, istorinis, precedentinis, aprašomasis, priešastinis, loginis, lyginamasis, įstatymų leidėjo ketinimų bei kiti metodai. Lingvistinis metodas pasitelkiamas nagrinėjant praktiškai visus darbe naudojamus šaltinius, tarp jų norminius teisės aktus. Nagrinėjant Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso normas, pirmiausia žiūrima į normos lingvistinę išraišką. Sisteminiis tyrimo metodas pasitelkiamas nagrinėjant tiek norminius teisės aktus, tiek teismų praktiką: analizuojami sisteminiai norminių teisės aktų ryšiai, teismų precedentų išaiškinimai, jų tarpusavio ryšiai, bei jų santykis su atskirais mokslininkų darbais. Istorinis metodas pasitelkiamas nagrinėjant teisės sampratų ištakas, jų tarpusavio taškus bei ryšius. Precedentinis metodas naudojamas analizuojant Lietuvos ir užsienio teismų praktiką. Priežastinis ir loginis metodai yra taikomi tiek nagrinėjant teisės sampratą, tiek jų tarpusavio ryšius, tiek teisės sampratų įtaką teisės norminiams aktams bei teismų precedentams. Lyginamasis metodas naudojamas analizuojant teisės sampratų, norminių teisės aktų, teismų praktikos panašumus ir skirtumus tiek konkrečiuose situacijose, tiek bendruose, o taip pat santykyje su teisės mokslininkų darbais. Įstatymų leidėjo ketinimo metodas yra naudojamas nagrinėjant norminius teisės aktus. Darbe naudojami ir kiti teisės aiškinimo metodai.

Darbo originalumas

Tema yra pakankamai originali ir nauja. Magistriniame darbe bus nagrinėjama pakankamai mažai teorijoje paliesta tema, kas sąlygoja jos originalumą ir naujumą. Nepavyko rasti panašių darbų apie analogišką mokslinį tyrimą kuriame būtų nagrinėjamas teisės sampratų įtakos teisės funkcionavimui klausimas. Darbų teisės sampratos problematikai nagrinėti yra pakankamai nemažai. Tačiau kaip tai įtakoja teisės veikimą – nėra. Tyrimas galėtų suteikti žinių, kurių pagalba mes galėtume prognozuoti galimų teisinių ginčų sprendimų prognozę ir nustatyti veiksmų ir argumentų schemą, siekiant palankaus teisinio ginčo sprendimo.

Svarbiausi šaltiniai

Magistriniame darbe yra naudojama trijų tipų šaltiniai – norminiai aktai, specialioji literatūra ir praktinė medžiaga. Vienas svarbiausių norminių aktų - Niurnbergo Tarptautinio Karinio Tribunolo Statutas. Tai yra pagrindinis dokumentas, kuriuo remiantis nagrinėjamas Niurnbergo procesas, bei teisės sampratų įtaka jam. Lietuvos Respublikos baudžiamasis, civilinis kodeksai bei kiti teisės aktai. Svarbiausi užsienio specialiosios literatūros atstovai – H. Kelzenas, H. L. Hartas, F. V. Hayekas, R. Dworkinas, R. A. Posneris. Lietuvių teisės mokslininkų darbai – P. Leonas, S. Vansevičius, A. Vaišvila, G. Lastauskienė, R. Bakševičienė, R. Šimašius, V. Mikelėnas. Tai pagrindiniai mokslininkai, kurie nagrinėja teisės sampratos ypatumus taip plačiai ir išsamiai, nagrinėjami ir kitų mokslininkų darbai. Nagrinėjama teismų praktika: Niurnbergo Tarptautinio Karinio Tribunolo sprendimas dėl nacių nusikaltimų Antrojo Pasaulinio karo metu. Taip pat nagrinėjamos Lietuvos Respublikos Konstitucinio ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo bylos, kitų teismų praktika.

1. Pagrindinės teisės sampratos

1.1 Teisės sampratos ir teisės definicijos problema

Kiekvienas iš mūsų teisę suprantame, tačiau kiekvienas – skirtingai. Vieniems teisė - tai visuomenėje galiojantys įstatymai, apsauga nuo jiems galinčių pakenkti veikų. Kiti teisę laiko savo teises ir pareigas, savo vietą bendruomenėje. Taigi, kaip gi atsirado toji „neaiški“ teisė?

XX a. pradžios lietuvių teisininkas prof. P.Leonas “Teisės enciklopedijos paskaitose” mini seną graikų padavimą, kuriame Dzeusas pasiuntęs itin protingą asmenį Epimetėą, kuris turėjo žemės būtybes apdalinti įrankiais kovai dėl būvio. Vienai būtybei Epimetėas davęs aštrius nagus, kitai – didelius sparnus, dar kitai – stiprius dantis. Tačiau žmogui jam pritrūkę dovanų ir jis apdovanojęs žmogų visuomenės instinktu. Dėl šios priežasties žmogus – tai nėra kažkokia atskira būtybė, galinti gyventi savarankiškai. Jis turi stiprų prigimtinių polinkį būti visuomenės dalimi ir dažniausiai suprantamas bei nagrinėjamas kaip visuomenės dalis. Žmogus be visuomenės negali gyventi, kadangi būdamas atsiskyręs jis netenka savo prasmės⁵.

Naujaisiais amžiais (XVII a.) pažiūros, kad žmogus be visuomenės negali egzistuoti pirmasis ėmė laikytis olandų filosofas Hugo Grotius. Jis teigė, jog žmogus yra visuomenės dalis (*homo socius*), turi palinkimą į gyvenimą visuomenėje (*appetitus societatis*) ir nori gyventi su panašiais į save asmenimis⁶.

Teisė kaip privalomų, jėga palaikomų taisyklių visuma, neabejotinai atsiranda kartu su visuomene, nes tik laikantis bendrų taisyklių, tampa įmanomas taikus individų egzistavimas visuomenėje. Yra žinomi atvejai, kai žmonės gali išsilaikyti be valdžios mažoje ir neišsivysčiusioje bendruomenėje, tačiau ilginiui jie negali išsaugoti tokios visuomenės be teisingumo, nesivadovaudami pamatinėmis taisyklėmis, kurias

---

⁵ Leonas P. Teisės enciklopedija. Vilnius, Pozicija, 1995. P. 105.

⁶ Grotius H. International Law and Justice Working Papers.
<http://www.iilj.org/working%20papers/documents/2006-7-HTBorschberg-web.pdf>, [2007-03-11]. P. 32.

išskiria David'as Hume'as : nuosavybės pastovumo, jos perdavimo savanoriškumo ir pažadų tesėjimo⁷.

Tad teisė savo pirminiu pavidalu, žinoma, nėra susitarimo ar sąmoningo noro užtikrinti bendrą gerovę padarinys. Ji taip pat nėra vienalaikė su tauta, kaip teigia istorinė mokykla. Teisė atsiranda anksčiau už tautą. Kaip teigia Carlus Mengeris, „teisė yra stipriausias ryšys, kurio pagrindu teritorijos gyventojai tampa tauta ir sukuria valstybinę organizaciją“⁸.

Teisė yra ne tik vienas iš svarbiausių, bet ir vienas pačių sudėtingiausių visuomeninių reiškinių. Teisė (kaip ir valstybė, visuomenė, moralė, kultūra) padeda žmogui tapti civilizuotu, padeda tapti socialine būtybe, gebančia gyventi, dirbti, kurti drauge su kitais žmonėmis. Ši sąveika labai svarbi, kadangi be jos asmenybė negali realizuoti savęs, tuo pačiu netenka savo prasmės. Kiekvienoje civilizuotoje visuomenėje teisė yra aukščiausia socialinė vertybė, bet tik tada, kuomet jos principai ir normos yra įgyvendinami ir realizuojami kasdieniniame gyvenime.

Klausimas „Kas yra teisė?“ – vienas sudėtingiausių jurisprudencijos klausimų, dėl kurio nesutariama šimtmečius, netgi tūkstantmečius. Galbūt dėl šio nesutarimo teisės mokslas iš esmės skiriasi nuo kitų mokslų, kuriuose ginčų, dėl paties mokslo dalyko, nekyla. Visai nėra išsamios literatūros, skirtos klausimams „Kas yra chemija?“ arba kas yra „Kas yra medicina?“, bet klausimu „Kas yra teisė?“, tokios literatūros yra. Kantas kadaise šaipėsi iš teisininkų, negalinčių susitarti dėl svarbiausios jų profesinės sąvokos. Šiaip ar taip ginčas dėl to, kas yra teisė, tęsiasi iki šių dienų ir nepanašu, kad kada nors baigsis. Atsakyti į šį fundamentalų klausimą yra sunku dėl keleto priežasčių.

E. Kūris išskiria tokias priežastis⁹:

Pirma, teisė yra ne tik socialinis, bet ir psichologinis, ir kultūrinis fenomenas, todėl ir ne universalus reiškinys. Pavyzdžiui, kas vadinama teise Afrikos šalyje, tik iš tolo primena teisę kaip Vakarų kultūros reiškinį. Kiekvienoje kultūroje teisė reiškiasi skirtingai, skiriasi jos turinys, todėl skiriasi ir teisės suvokimas.

Antra, teisės pažinimas yra vienas visuomenės gyvenimo pažinimo aspektų. O visuomenės gyvenimas aiškinamas remiantis įvairiomis pažinimo teorijomis – epistemologijomis, dažnai tarp savęs nesuderinamomis. Pavyzdžiui, racionalioji metafizika iš esmės skiriasi nuo idealistinės metodologijos, o jos abi – nuo empirizmo.

⁷ Hume D. *Treatise II* / Oxford University Press, 1975., <http://plato.stanford.edu/entries/hume>, [2007-01-29].

⁸ Menger C. *Problems of Economics and Sociology* / Urbana. Ill., P. 227.

⁹ Kūris E. *Įvadas // Kelsen H. Grynoji teisės teorija.* / Vilnius. Eugrimas, 2002. P. 23. Plg.: S. P. Sinha. *What Is Law? The Differing Theories of Jurisprudence.* New York: Paragon House, 1989. P. 217-221.

Trečia, teisė visada yra susijusi su vertybėmis. Visuomenėje gausu individų, kurie puoselėja skirtingas vertybes, dėl to neišvengiamai kyla ginčai, ar tam tikros vertybės yra teisingos, ar ne. Akivaizdu, kad net vienai visuomenei ir kultūrai priklausantys žmonės gali turėti skirtingą teisės sampratos supratimą, viena su kita nesutaikomas vien dėl to, kad skiriasi tu žmonių socialiniai, politiniai, ekonominiai interesai ir vertybinės orientacijos. Teisė neatsiejama ir nuo žmonių, jų grupių, kurių elgesį ji reguliuoja, interesų: vienus interesus ji atitinka, juos įtvirtina, gina, kitų – neatitinka, net kartkartėmis siekia juos paminti ar įveikti¹⁰.

Priežasčių, dėl kurių nepavyksta susitarti dėl visus tenkinančios, universalios teisės sampratos, esama ir daugiau.

Vertėtų aptarti vieną galimą nesusipratimą dėl vartojamos terminijos. Darbe bus vartojamos sąvokos ir teisės sampratos terminai. Dabartinės lietuvių kalbos žodyne terminas samprata reiškia ko nors suvokimo būdą, pažiūrą, koncepciją¹¹. Tuo tarpu sąvoka yra apibrėžiama kaip mąstymo turinio elementas, (iš)reiškiamas žodžiu ar žodžiais¹². Skirtumas tarp šių terminų yra toks, kad terminas sąvoka¹³ yra netiesiogiai tapatus sampratos terminui. Taip kaip yra suprantamas, suvokiamas tam tikras reiškinys, jis yra verbalizuojamas sąvokos pagalba. Kitaip tariant, sąvoka – tai greičiau tam tikrų minčių ir turimo supratimo, apie tam tikrą reiškinį, išreiškimas žodžiais arba raštu.

Taigi, kartais mėginama naudoti grynai verbalinį apibrėžimą, kuris paaiškina žodžius, išreikšdamas juos plačiai paplitusiomis ir visiems suprantamomis sąvokomis. Neaiškūs žodžiai apibrėžiami nusakant jų priklausymą kokiai nors grupei bei taip pat parodant objekto išskirtines savybes, kurios jį atskiria nuo grupės. Pavyzdžiui, “kėdė yra medinis baldas, turintis keturias kojas, atramą ir parankius”. Šis apibrėžimo būdas yra pats paprasčiausias, tačiau jis tinka ne bet kokiems reiškiniams paaiškinti.

Visi bandymai pateikti universalų teisės apibrėžimą paprastai baigiasi panašiai – nesėkmingai. Lietuvos teisės mokyklai atstovaujantys mokslininkai pateikia tokio pobūdžio teisės definicijas – S. Vansevičius teigia, „kad teisės apibrėžimas galėtų būti toks: teisė yra tautos sukurtą, įstatymuose ir kituose valstybės pripažintuose šaltiniuose išreikštą visuotinai privalomų teisėto leistino ir draudžiančio elgesio (normų) sistema“¹⁴.

---

¹⁰ Kūris E. *Įvadas // Kelsen H. Grynoji teisės teorija.* / Vilnius. Eugrimas, 2002. P. 23.

¹¹ *Dabartinis Lietuvių kalbos žodynas.* <http://www.autoinfo.lt/webdic/>, [2007-03-11].

¹² *Cit. Op.* 11.

¹³ Terminas sąvoka, darbe bus vartojamas kaip sinonimas žodžiui definicija.

¹⁴ *Vansevičius S. Valstybės ir teisės teorija.* / Vilnius. Justitia, 2000. P. 101.

Tuo tarpu A. Vaišvila apibrėžia teisę kaip socialinį interesą, paverstą visuotinai privalomo elgesio taisykle, skirta žmonių elgesio norminimui, skirtingų interesų derinimui¹⁵.

Dabartinis lietuvių kalbos žodynas pateikia tokį teisės supratimą: teisė – tai žmonių santykių teisingumo sistema¹⁶.

Kaip pastebi R. Šimašius, ar apibrėžimas bus tikslus priklauso nuo tam tikrų sąlygų: apibrėžiamas daiktas turi priklausyti didesnei grupei, kurios pobūdis būtų aiškus. Verbalinis apibrėžimo būdas yra netinkamas dėl to, kad juo paprasčiausiai „nukratoma“ daug kitų požymių, kuriais būtų galima remtis identifikuojant vieną ar kitą reiškinį. Be to, pateiktas apibrėžimas palieka daugiau klausimų, negu atsakymų. Gilinantis į kai kurias sąvokose vartojamas konstrukcijas, paaiškėja, kad jos su teise turi mažai ką bendro ir mokslinė prasme, yra visiškai netinkamos. Teisės sąvokos atžvilgiu šis apibrėžimo būdas visiškai netinka, ir dėl to, kad nėra gerai žinomos ir bendros kategorijos, kurios apimtų teisę. Šiomis kategorijomis galėtų būti bendroji elgesio normų šeima, tačiau normos samprata taip pat reikalauja atskiro paaiškinimo. Be šio apibrėžimo būdo dar yra ir nemažai kitų, tačiau pagrindinės problemos, slypinčios klausime „kas yra teisė?“ reikalauja platesnio apibūdinimo, kadangi jos yra labai skirtingos¹⁷.

Teisės, kaip valstybės nustatytų ar sankcionuotų, visiems privalomų, formaliai apibrėžtų, prireikus valstybės prievarta garantuojamų, visuomeninių santykių dalyvių elgesio taisyklių sistemos, samprata dar ir dabar niekam nekelia didesnių diskusijų. Susiformavo požiūris į teisę, kaip į mechaninę, administracinio pobūdžio, uždarą visuomenės sistemos dalį. Teisė dėl tokio požiūrio prarado tiesioginį ryšį su žmogumi, jo emocijomis, poreikiais. Žaidžiantys smėlio dėžėje vaikai, dar nesuprantantys žodžių valstybė, įstatymas, teisė, suvokia, kas yra teisinga ir kas ne. Dėl panašių samprotavimų, teisės tradicijų, įvairių teisės mokslo raidos krypčių pasaulio teisės moksle susiformavo nemažai teisės sampratų, gerokai besiskiriančių viena nuo kitos¹⁸.

Teisės teorijoje teisės samprata pasuko trim pagrindinėmis kryptimis: prigimtinės teisės doktrinos, pozityvistinė ir sociologinė.

---

¹⁵ Vaišvila A. Teisės teorija. / Vilnius. Justitia, 2000. P. 57.

¹⁶ Cit. Op. 11.

¹⁷ Šimašius R. Teisinis pliuralizmas (daktaro disertacija). Vilnius: Lietuvos Teisės universitetas, 2002. P. 8, 48-50.

¹⁸ Bakševičienė R. „Teisė – kas tai? Kelios teisės sampratos“ // Teisė. T30. 1996. P. 15-20.

1.1.1. Teisinis etatizmas

Kaip teigia prof. P. Leonas „pozityvioji teisė – tai visuma tų juridinių normų, kurios veikia organizuoto vieneto (dabar valstybės) ribose ir santykiuose tarp organizuotų visuomenės vienetų (tarptautiniuose santykiuose)¹⁹. Pamatinė pozityviosios teisės idėja – tai, kad teisė atsiranda atskirų žmonių sąmonėje, jausme. Pats teisės vardas rodo, kad tai yra teisė, kuri ištikrųjų tvarko žmonių elgesį ir kuri yra nustatyta tam tikro išorės autoriteto.

Rene Descartesas buvo vienas tų didžiųjų mąstytojų, kuris nuodugniausiai išdėstė pamatines konstruktyvistinio racionalizmo idėjas, kurios vėliau tapo įkvėpimo šaltinių vėlesniems teisinio pozityvizmo šalininkams. Susiklostė būdinga dekartiškojo konstruktyvizmo nuostata, niekinanti tradiciją, papročius ir apskritai istoriją. Pagrindinis žmogaus įrankis konstruojant visuomenę turėjo tapti protas. Pats Descartes‘as šią nuostatą išreiškia savo veikle *Disqours de la méthode*, kur rašo, kad „kadaisė Sparta ypač klestėjo, ir tai buvo ne todėl, kad kiekvienas jos įstatymas buvo geras,[...] bet todėl, kad jos įstatymai buvo vieno žmogaus sugalvoti ir nukreipti į vieną tikslą“²⁰. Taigi R. Descartes‘as atnaujino idėją visas kultūros institucijas bei pačios visuomenės atsiradimą kildinti iš išradimo arba sumanymo.

Racionalistų uždavinys buvo sukurti teisės teoriją naujais pagrindais. Žiūrėdami į matematikos ir gamtos mokslų laimėjimus, racionalistai manė, kad teisės teorija, eidama dedukcijos metodu, gali pasiekti didelių laimėjimų ir rasti visuomenės gyvenimui mechaniškų įstatymų, lygiai taip pat, kaip jie buvo rasti gamtos reiškiniams.

Pirmieji šios teorijos kūrėjai buvo Hugo Grotius su savo kūriniumi „de jure belli ac pacis“ 1625m.; Thomas Hobbes, Chr. Tomasius, J.J. Rousseau, E. Kantas ir kt.

Šių dienų teisinis pozityvizmas formavosi XIXa. antroje ir XXa. pradžioje. Tai teisinė ideologija, pagrįsta valstybės vaidmens teisėje pabrėžimu. Teisinio pozityvizmo doktrina formavosi kaip prigimtinės teisės kritikos rezultatas. Filosofinėmis teisinio pozityvizmo ištakomis laikoma Auguste Comte pozityvizmo filosofija.

---

¹⁹ Leonas P. Teisės enciklopedija. / Vilnius. Pozicija, 1995. P. 161.

²⁰ Deacartes R. Disqours de la méthode, <http://perso.orange.fr/minerva/DM/DM2.htm>, P. 1. [2007-03-15].

Teisinis pozityvizmas atstovaujamas dvejų mokyklų: anglosaksų ir kontinentinės. Pagrindinis anglosaksų teisinio pozityvizmo atstovais laikomi Johnas Austinas (1790-1859) ir Herbertas L. A. Hartas (1907-1993), atstovaujantys vadinamajai analitinei jurisprudencijai, susiformavusi remiantis lingvistine filosofija; kontinentinio – Karlas M. Bergbohm (1849-1927), Rudolfas Iheringas (1818-1892), Georgas Jellinekas (1851-1911)²¹.

Kaip pastebi E. Kūris, teisinis pozityvizmas nepripažįsta jokios „kitos“ teisės, išskyrus tą oficialią normatyvinę tvarką, kurią teisinė bendruomenė nustato sau ir savo nariams, t.y. pozityviąją teisę. Ši srovė grindžiama teisės, kaip fenomeno stebėjimu bei analize ir atmeta spekuliatyvius, ypač vertybinius, samprotavimus apie teisę. Pozityvizmas yra priešingas bet kokiems pirminės būties klausimams, išvedžiojimams apie teisės prigimtį ar esmę. Pozityvizmas atmeta bet kokius samprotavimus dėl teisės prigimties, taip pat dar vadinamą „aukštesniąja teise“. Vadinamoji „aukštesnioji teisė“ – tai ne teisė, o veikiau moralė. Moralė nėra teisės dalis, tačiau pozityvistai šių vertybių nemenkina, tačiau priskiria visai kitai normatyvinei sistemai. Pozityvizmas neneigia teisės ir moralės turinio sąsajos: teisė ir moralė dažnai reguliuoja tuos pačius santykius, tad tarp jų gali kilti konfliktas. Tačiau tai bus konfliktas tarp teisės ir moralės, o ne teisės pajungimas moralei arba, atvirkščiai, moralės – teisei²².

Teisės ir moralės santykio ignoravimą lėmė tas faktas, kad metodologinė teisinio pozityvizmo programa buvo tiesiogiai inspiruota filosofinio pozityvizmo. Buvo skiriami teiginiai, kas yra, nuo to, kas privalo būti. Būties pasaulis, kaip empirinė tikrovė, yra pažinimas, o privalėjimo pasaulis yra tas, kuris vertinamas kaip „geras“, „teisingas“, „privalomas“ ir kuris esą neprieinamas pažinimui (vertybių ir normų agnosticizmas). Pasak pozityvistų, galima įrodyti vienos ar kitos vertybių sistemos pasirinkimą, galima pritarti tai ar kitai normai, bet tokia pozicija nesanti mokslinio pažinimo reikalas, nes mokslas gali tvirtinti tik tai, kas objektyviai „gera“, „teisinga“, „privalu“. Tuo tarpu šios sąvokos iš prigimties esančios reliatyvios, priklausomos nuo vertintojo. Vertybių pasirinkimas, kuriam skirta teisė, esąs kažkieno sprendimas, kai neįmanoma mokslinškai įrodyti, kad tam tikra vertybių sistema yra objektyvi ir teisinga. Tokiu būdu, mokslinės refleksijos objektas apribojimas iki tos teisės, kuri yra duota čia ir dabar, o ne ta, kuri yra kokios nors vertybių sistemos dalykas²³.

Analitinis pozityvistinis požiūris į teisę – labai pragmatiškas. Analitinė jurisprudencija išgrynino į teisinę praktiką orientuotas teises sąvokas, padėjo pamatus

²¹ Vaišvila A. Teisės teorija. / Vilnius. Justitia, 2000. P. 80.

²² Kūris E. Įvadas // Kelsen H. Grynoji teisės teorija. / Vilnius. Eugrimas, 2002. P. 24.

²³ Cit. Op. 21, P. 81.

profesinio teisinio mąstymo logikai, teisinei terminijai. Įvairių teisinių kategorijų klasifikavimas taip pat priskiriamas analitinės jurisprudencijos nuopelnams. Analitinės jurisprudencijos atstovai į teisę žvelgia kaip į logišką, nuoseklią ir darnią sistemą. Kadangi realybėje nebūna teisinių sistemų be vidinių prieštaravimų, spragų, analitinei jurisprudencijai teisė yra *privalomybė* – tai, ką turi atitikti *esamybė* (realiai galiojantys teisės aktai). Tačiau ir privalomybės neatitinkantis teisinis reguliavimas nenustoja būti teisiniu reguliavimu (nors ir ydingu), dėl to pozityvistai griežtai skiria tai, kokia teisė yra, nuo kokia ji turėtų būti²⁴.

Normatyvistinė teisės samprata susiformavo kaip pozityvizmo pasekmė. Normatyvizmas filosofiniu požiūriu buvo orientuotas į neokantizmą ir teisinį pozityvizmą. Kantizmas pasireiškia tuo, kad pagrindinė prielaida laikomas būties ir privalomumo skyrimas, jurisprudencija siejama su grynojo privalomumo tyrinėjimu. Pažinimo metodas kuria pažinimo metodą, tokio metodo paieška ir naudojimas privalo būti šios jurisprudencijos specifika. Normatyvizmas ir yra toks metodas, kuris siekia teisės sampratą susiaurinti iki elgesio taisyklės (teisės normos) ir tyrinėti teisę tik logikos ir bei kalbos požiūriu. Normatyvistiniu požiūriu, teisė tai elgesio taisyklių statika, kuri prasideda norma ir baigiasi jos taikymu²⁵.

Normatyvizmo kūrėju ir pagrindiniu atstovu yra laikomas vokiečių ir austrų teisininkas Hansas Kelzenas (1881-1973), Vienos teisės mokyklos atstovas, teisinio pozityvizmo požiūriu kritikavęs prigimtines ir sociologines teisės koncepcijas, siekęs apvalyti teisę nuo ideologijos ir aksiologijos, atriboti teisės problematiką nuo etinės ir politinės intervencijos. H. Kelzenas siekė apsiriboti pozityviosios teisės normų aprašinėjimu ir loginiu jų sisteminimu. Teisės mokslas neturįs nagrinėti teisės normų vertingumo ir teisingumo, jo neturi dominti teisės normų nei ideologinis, etinis, nei sociologinis aspektai. Teisės mokslas turi ne kritikuoti ar teisinti galiojančią teisę, o tik ją tyrinėti kaip „grynąją“, t.y. pačias teisės normas kaip elgesio taisykles, siekdama tvarkyti jų tarpusavio santykius, kad jos atitiktų neprieštaravimo, ekonomiškumo, taikymo patogumo, loginio aiškumo reikalavimus. Todėl H. Kelzeno teorija yra vadinama *grynosios teisės teorija*²⁶.

H. Kelzeno teisės sistema sietina su *pagrindinės normos* buvimu. Pagrindinė norma, tai tam tikras pradinis teisės šaltinis ir lemia tarptautinės teisės pradus, šie persikelia į valstybės vidų ir lemia konstitucinius įstatymus, šie – paprastus įstatymus ir t.t. Pagrindinei normai teikiama grynai metodologinė prasmė. Tokiu būdu H. Kelzenas

²⁴ Kūris E. Įvadas // Kelsen H. Grynoji teisės teorija. / Vilnius. Eugrimas, 2002. P. 24.

²⁵ Cit. Op. 23, P. 83.

²⁶ Vaišvila A. Teisės teorija. / Vilnius. Justitia, 2000. P. 83-85

sukūrė vidinę teisės tvarką (sistemą) remiantis juridinės galios subordinacija. Teisės sistemai yra suteikiamas hierarchinis pobūdis, kuris atitinka teisinės sistemos juridinę galią, aukščiausios pakopos statusą pripažįstant konstitucijai. Kaip pastebi A. Vaišvila, vienas iš H. Kelzeno teorijos skiriamųjų bruožų yra tas, kad teisės normomis jis laikė ne tik bendro pobūdžio, abstrakčias taisykles, bet ir individualaus elgesio taisykles. Teisės privalomumo turinį H. Kelzenas siejo ne su teisinių santykių dalyvių nauda, o su institucijos, kuriančios elgesio taisykles, valia²⁷.

A. Vaišvila pažymi, kad R. Z. Lifšicas, teisinį normatyvizmą vertina kaip stiprios valstybės, tvirtos tvarkos, pagrįstos griežtu įstatymo vykdymu ir laikymusi, apologetą²⁸. Pasak R.Z. Lifšico, formuojantis valstybės centralizmui, esant visuomenės susipriešinimui, tokia teorija gali palengvinti bent jau laikinos tvarkos visuomenėje įvedimą. Bet ji neatsižvelgia į valdžios veiksmų turinį, tapatina teisę su įstatymu, o tai labai palengvina ir užmaskuoja nedemokratinį režimą įsigalėjimo sąlygas.

Viena iš pagrindinių pozityvistinės mokyklos minčių yra ta, kad įstatymas yra prilyginamas teisei. Įstatymų leidybos išradimas yra pakankamai vėlyvas žmonijos išradimas, skirtingai nei teisės (kuri, žinoma, nebuvo išrasta) atsiradimas. Kaip teigia F.A. Hayekas „įstatymų leidyba žmonėms į rankas davė galingą įrankį, kuriuo šie gali siekti gerų tikslų, tačiau kurio jie dar neišmoko valdyti taip, kad tai netaptų blogio įrankiu. Jis žmogui atvėrė visiškai naujas galimybes ir suteikė naują savo likimo įvaldymo pojūtį. Tačiau klausimas, kam turi priklausyti ši galia, nepagrįstai nustelbė kitą, svarbesnį, klausimą – kaip toli galia gali siekti. Ji liks nepaprastai pavojinga, kol tikėsime, jog ji gali būti žalinga tik būdama blogų žmonių rankose“²⁹.

Apibendrinant reikėtų pažymėti, kad ir kokios būtų silpnosios teisinio etatizmo pusės, nepaneigsime ir šios teisės mokyklos nuopelnų. Teisės mokslo požiūriu, tiek teisinio normatyvizmo, tiek pozityvizmo nuopelnas buvo tas, kad jie prisidėjo prie formalių teisės požymių išskyrimo ir šitokiu būdu, praktinio taikymo aspektu, teisę padarė patogesnę, operatyvesnę ir efektyvesnę. Bene reikšmingiausias teisinio pozityvizmo bruožas – teisės vidinės logikos, būtinumo siekti tikslaus teisinio apibrėžtumo pabrėžimas³⁰. Svarbu pažymėti, kad normatyvizmui svarbu ne ką teisė gina, o kaip ją padaryti operatyviai ir tiksliai veikiančią praktikoje.

---

²⁷ *Cit. Op.* 26. P. 85

²⁸ *Cit. Op.* 26.

²⁹ *Hayek F.A.* Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. T. I. / Taisyklės ir tvarka Vilnius. Eugrimas, 1998. P. 113.

³⁰ *Mikelėnas V. ir Mikulėnienė D.* Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai / Vilnius. Justitia, 1999. P. 38.

1.1.2 Prigimtinės teisės doktrina

Istoriniu požiūriu prigimtinės teisės koncepcija sutinkama įvairiuose žmonijos raidos etapuose: senovės Graikijoje ir Romoje, senųjų Rytų kultūrose, viduramžių krikščionybėje, Renesanso epochoje, vėliau ji vėl atgydavo ir vis dar atgyja, kai tik pozityviają teisę ištinka moralinė krizė.

Senovės Graikai skyrė tą, kas teisinga dėl įstatymų reikalavimo, nuo to, kas teisinga iš prigimties. Nerašytąją teisę jie statė priešais veikiamąją, rašytinę teisę. Šią priešpriešą yra atvaizdavęs Sofoklis savo Antigonėje. Prigimtinės teisės vardą sukūrė senoji Romėnų jurisprudencija – *jus naturale*. Romėnų teisė buvo kuriama iš pradžių vienos, nedidelės pilies bendruomenei ir todėl gavo *jus civile* vardą. Tarnaudama piliečiams, gyvenantiems nedideliame plote, romėnų teisė iš pradžių buvo nustačiusi siauras ribas juridinių santykių subjektams, objektams, formoms ir sąlygoms apibrėžti. Į šitas siauras formas ir sąvokas negalėjo įtilpti santykiai tarp romėnų ir užsieniečių – *peregrini*. Šitai santykių sričiai tvarkyti buvo sukurta *jus gentium* teisės sistema, turinti platesnes santykių ribas. Šios teisės sistemos pagalba, buvo galima pripažinti juridinius santykius nepaisant subjektų ypatumo – bendruomenės piliečiai jie, ar ne. Užuoat žiūrėti bendruomenės piliečių ypatybių, naujoji teisė žiūrėjo pačių tų santykių ypatybių. Taigi senųjų įstatymų pilietinis protas (*ratio civilis*) užleido vietą prigimtinės protui (*ratio naturalis*)³¹.

Viduramžiais prigimtinė teisė kildinta iš dieviškosios teisės. Vienas iš šios doktrinos atstovų buvo Tomas Akviniėtis (1225-1275), pagal jį, teisės srityje būdinga hierarchija. Aukščiausia – *amžinoji teisė*, tai Dievo išmintis, pagal kurią Dievas valdo pasaulį. Amžinoji teisė atsispindi žmogaus prote - tai būtų prigimtinė teisė. Žmogaus protas skiria, kas gera ir kas bloga. Prigimtinė teisė nustato tik pačias bendriausias taisykles, todėl įstatymo leidėjai detalizuoja proto teisę – tai *žmonių teisė*³². Situacijos gyvenant keičiasi, protas tobulėja. Žmonių ir prigimtinė teisė taip pat keičiasi, keičiant žmonių teisę, reikalingas atsargumas. Tomas Akviniėtis teigė, kad teisės pagrindas yra moralė, todėl moralės neatitinkantis, neteisingas įstatymas apskritai nėra įstatymas (*lex iniusta non est lex*). Valdžia valdo per įstatymus, kuriuos Tomas Akviniėtis vadina

³¹ Leonas P. Teisės enciklopedija. / Vilnius. Pozicija, 1995. P 84.

³² Akviniėtis T. Vikipedija. Politikos Samprata. http://lt.wikipedia.org/wiki/Tomas_Akviniėtis, [2007-03-11].

žmonių įstatymais, taip pabrėždamas, kad jie sukurti žmonių, o ne kilę iš prigimties ir nėra duoti Dievo. Tik jie turi būti grindžiami prigimtiniu įstatymu, atspindinčiu amžinąjį įstatymą. Tik tai tenkinantys įstatymai yra privalomi. Tokiu būdu Tomas Akvinitis deklaruoja žmogaus laisvę ir atmeta totalitarizmą. Panašios nuostatos laikėsi ir kiti žymūs filosofai – J. Locke, T. Hobbesas, J.J. Rousseau, I. Kantas ir kt.

Kaip pažymi A.Vaišvila, modernioji prigimtinė teisė, „tai jurisprudencijos išsivadavimo iš teologijos būdas, perkeliant teisės šaltinį iš Dievo valios į žmogų, į jo prigimtį, jo egzistencinius interesus, kartu išsaugant objektyvistinį požiūrį į teisės šaltinį“³³. Šitokiu būdu, objektyvumas yra siejamas su tais žmogaus interesais, kurie slypi pačioje prigimtyje – gyvybėje, sveikatoje, orume, kurie kiekvienam žmogui yra būtini. Šį objektyvumą imta vadinti prigimtimi, o juos saugančią teisę – prigimtine.

Romėnų prigimtinės teisės teorija gyvavo ligi XVII a. pradžios, kada racionalizmas davė šiai teisės teorijai kitą turinį. Racionalizmas, arba proto viešpatavimas, reiškė proto pasitraukimą iš autoriteto valdžios. Teisės mokslo srityje jis reiškė atsikratymą romėnų dogmos ir tikiškos idėjos įtakos.

Naujausias prigimtinės teisės doktrinos „atgimimas“ įvyko XX a. po Antrojo pasaulinio karo. Moralinė krizė, į kurią buvo patekusi pozityvioji teisė dėl pasidavimo tarnauti totalitariniams režimams ir giliai susipriešinusi su bendra žmoniškąja morale, atgaivino prablėsusias diskusijas dėl teisės normos turinio „šventumo“ ir, kaip parodė ateities įvykiai, susigražino prarastas pozicijas.

Prigimtinės teisės doktrina laikosi valstybės kuriamos ir palaikomos teisės, t.y. pozityviosios teisės, priklausomumą nuo „aukštesniosios teisės“. Prigimtinės teisės doktrina pozityviajai teisei kelia moralumo ir teisingumo reikalavimus. Vyrauja požiūris, kad prigimtinio teisingumo neatitinkanti teisė, nemorali socialinė tvarka nėra laikytina teise. Prigimtinė teisė visada buvo žmonių kuriamos teisės idealas ir kartu priemonė, kurios pagalba galima „nukenksminti“ amoralią teisę ir tuo pačiu kovoti dėl teisingesnės teisės. Prigimtinė teisė yra žmogiškumo pozityviojoje teisėje matuoklis ir tuo pačiu „saugiklis“, kai pozityvioji teisė pernelyg nukrypsta nuo moralės, su ja išsiskiria ir sukelia grėsmę visuomenei, prigimtinė teisė vėl ateina į žmonių sąmonę, taip pakreipdama pozityviają teisę tinkama linkme³⁴.

Šiais laikais prigimtinės teisės doktrina yra daugiausia pasaulietinė, prigimtinę teisę grindžianti vien proto postulatais. Šiuolaikinės prigimtinės teisės šalininkai: L. Fulleris, A. Kaufmanas, R. Stammleris, J. Rawlsas ir kiti. Jų nuomone,

³³ *Vaišvila A. Teisės teorija. / Vilnius. Justitia, 2000. P. 76.*

³⁴ *Kūris E. Įvadas // Kelsen H. Grynoji teisės teorija. / Vilnius. Eugrimas, 2002. P. 24.*

įstatymo, arba pozityviosios teisės, pagrindas – prigimtinė teisė. Moderni prigimtinės teisės doktrina prigimtinės teisės nekildina iš Dievo ir nelaiko, kad prigimtinė – tai kažkieno duota teisė. Prigimtinė teisė yra suprantama kaip tam tikri fundamentalūs moralės principai – teisingumas, sąžiningumas, lygiateisiškumas ir kt. Visuomenė kinta, keičiantis jai, keičiasi ir jos požiūris į fundamentalius moralės principus, jų turinį. Vadinasi kinta ir pati prigimtinė teisė, o jei keičiasi ji – privalo keistis ir pozityvioji teisė³⁵.

Kad ir kaip įvairiai galima interpretuoti prigimtinės teisės prigimtį ir turinį, ši doktrina aiškiai atriboja pozityviosios ir prigimtinės teisės ribas. Prigimtinės teisės doktrinos produktas yra prigimtinių teisių idėja, suformavus ją, prigimtinės teisės mokykla pastūmėjo pozityviosios teisės humaniškumą ir teisingumą. Prigimtinės teisės įtakoje pasistūmėjo individo ekonominės laisvės principo įtvirtinimas, konstitucionalizmo ir demokratijos plėtra. Prigimtinės teisės doktrina svarbi ir tuo, kad skatina kritiškai vertinti pozityviają teisę, t.y. pozityvioji teisė turi būti vertinama atsižvelgiant į prigimtinę teisę.

Apibendrinamas A.Vaišvila pažymi, kad „pagrindiniai prigimtinės teisės postulatai yra šie:

Prigimtinė teisė laikoma vienu iš kriterijų vertinti pozityviosios teisės turinį ir valstybės institucijų veiklą apskritai žmoniškumo požiūriu. Prigimtinės teisės normos išreiškia tam tikrą norminę tvarką, bet skirtingą nuo tos, kurią nustato pozityvioji teisė. Jos įpareigoja tam tikram elgesiui nepriklausomai nuo pozityviosios teisės įpareigojimų. Prigimtinė teisė – rinkinys normų arba vertinimų, reglamentuojančių žmonių elgesį ir priklausančių tai pačiai žmogaus interesų sričiai, kurią paprastai normina pozityvioji teisė. Prigimtinės teisės koncepcijų išeities taškas – prielaida, kad prigimtinės teisės šaltinis yra žmogaus ar visuomenės prigimtis (pasaulietinė kryptis). Iš čia – tvirtinimas: teisė egzistuoja objektyviai. Ji nėra žmogaus tikslinės veiklos rezultatas, o egzistuoja nepriklausomai nuo žmogaus valios ar sąmonės³⁶.

Nors visi bandymai išsiaiškinti, iš kur kyla prigimtinė teisė, paprastai baigiasi abstrakčiais pamąstymais, kurių neįmanoma įrodyti empiriškai, pati prigimtinės teisės idėja laikoma nemaria – kiekvieną kartą, nusivylus pozityviaja teise, atsigręžiama į prigimtinę teisę.

---

³⁵ Mikelėnas V. ir Mikulėnienė D. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai / Vilnius. Justitia, 1999. P. 34.

³⁶ Vaišvila A. Teisės teorija. / Vilnius. Justitia, 2000. P. 77.

1.1.3. Sociologinė teisės mokykla ir teisinis realizmas

Šios teisės mokyklos kryptį domina ne tiek teisės esmės, ne jos turinio, net ne formos klausimai, bet pirmiausia realus teisės funkcionavimas visuomenėje: teise siekiama tam tikrų tikslų ir ji kuriama ne tiek remiantis loginiais kategorijų ryšiais, kiek veikiama įvairių susikertančių interesų, ir atlieka tam tikras funkcijas visuomenėje.

Ši samprata vystėsi amerikietiškos ir europietiškos – skandinaviškos mokyklos įtakoje. Pagrindas – skeptiškumas teisės mokslo atžvilgiu. Teisės teorijoje manipuluojama sąvokomis, kurios nesuprantamos paprastiems žmonėms, bei teisės praktikams. Todėl teisės mokslui vertėtų remtis praktika, o ne teisės filosofija. Teisė turėtų būti labiau empiriška – paremta praktiškais situacijomis. Empiriškumo bandoma ieškoti teisėsaugos organų, pirmiausia teismų, praktiniame darbe. Įvairūs teismai labai skirtingai taiko teisės normas, todėl iš tikrųjų teise galima laikyti tai, ką jie daro, kokius priima sprendimus ir nuosprendžius³⁷.

Ši teisės doktrina nekelia teisės „esmės“ ar „būties“ klausimų, o veikia aiškinasi, kokiais konkrečiais pavidalais teisė „egzistuoja“, pragmatiškai reiškiasi asmens ir visuomenės gyvenime³⁸.

Apskritai ši teisės samprata teikia pirmenybę trečiajam teisinės būties lygmeniui, t.y. realiai egzistuojantiems teisiniams santykiams. Ši idėjinė kryptis remiasi labiau pragmatinėmis nuostatomis, kad kiekviena tiesa – tai praktiškai pritaikoma hipotezė, o hipotezės teisingumas visiškai priklauso nuo to, ar ji duoda reikiamą rezultatą. Tokie klausimai kaip teisės esmė, kilmė – nekeliama, nes laikoma, kad tai neduos realaus rezultato, nes abstraktūs teiginiai ir prielaidos yra nevaisingi. Ši kryptis tiria gyvąją, tiesiogiai taikomą, praktinę teisę³⁹.

Kaip sako R. Paund, „apie inžinieriaus darbą sprendžiama ne iš to, kaip jis atitinka nustatytus tikslus, ir ne iš to, ar darbas atitinka tradicinio plano idealiąją formą.

---

³⁷ Mikelėnas V. ir Mikulėnienė D. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai / Vilnius. Justitia, 1999. P. 41.

³⁸ Vaišvila A. Teisės teorija. / Vilnius. Justitia, 2000. P. 87.

³⁹ *Cit. Op.* 38.

Lygiai taip pat mes žiūrime ir į teisininkų veiklą. Mes norime tyrinėti teisinę tvarką, užuot ginčijęsi dėl teisės prigimties“⁴⁰.

Sociologinė teisės sampratos doktrina neišsižada pozityviosios teisės vaidmens socialiniuose santykiuose, teigdama, kad teisė „egzistuoja“ kaip tam tikros žmonių teisės, kurios vienaip ar kitaip yra susijusios su pozityviosios teisės normomis ir įvairių valstybės institucijų funkcionavimu. Visuomeninis gyvenimas greitai keičiasi ir teisės normų turinys dažnai reaguoja pavėluotai. Pragmatinis požiūris visada atsižvelgia į pozityviają teisę, todėl prie veiksmų, formuojančių teismų sprendimus – konkrečią teisę, priskiriama toje aplinkoje paplitusi teisės doktrina, tradicija, teisininkų išsilavinimo tipas, teismų sprendimų kontrolė.

Viena iš sociologinės teisės sričių – teisinis realizmas. Teisinio realizmo atstovai teigia, kad teisė, tai socialinis faktas, kuriam yra būdingas „netikrumas“, „neapibrėžtumas“ bei teisėjų vaidmuo, sprendžiant teisinius ginčus. Vienas iš pagrindinių teisinio realizmo postulatų yra tas, kad teisė yra tai, ką sprendami ginčus daro teisėjai (ir apskritai pareigūnai). Kai kurie kiti realizmo atstovai teigia, kad teisė – tai žmonių gyvenimas organizuotomis grupėmis, kuris lemia tai, kad kai kurie dalykai tam tikru metu, tam tikroje visuomenėje laikomi naudingais, nes atitinka socialinės gerovės sampratą, o tai savo ruožtu lemia socialinio teisingumo jausmą, lemiantį žmonių elgesį, tačiau neturintį jokio „amžino“ turinio. Teisinio realizmo doktrina formavosi kaip prigimtinių ir pozityviosios teisės sampratos kritika. Šios doktrinos pagrindas yra teisės galiojimo ir privalomumo neigimas. Teisinio realizmo atstovai pripažįsta materializmą, todėl, pasak jų, egzistuoja tik realybė. Visa kita, kas neegzistuoja erdvėje ir laike, yra nerealu. Tokios vertybės kaip teisingumas neturi tiesos vertės, nes neturi savo atitikmens erdvėje ir laike. Todėl ir moralė, teisė, valstybė yra tik žmonių įsivaizdavimas, t.y. vizijos, egzistuojančios tik žmonių vaizduotėje⁴¹. Teisinio realizmo požiūriu, teisės norma galioja tik taikoma teismų ir kitų institucijų. Tokiu būdu ir moralė, ir teisę galima įvardinti kaip konvencinį dalyką, todėl tarp jų tarpusavio santykių problemų nekyla.

Kaip pažymi E. Kūris, „sociologinis (ir realistinis) požiūris į teisę (tikriausiai kaip nė vienas kitas) įtikina, kad net traktuojant teisę kaip loginę sistemą būtina nepamiršti, jog teisinė logika nėra savitikslių ir pati viena neturi priemonių iš privalomybės („normatyvinės tikrovės“) „automatiškai“ pereiti į esamybę („socialinę tikrovę“)“⁴². Sociologinės jurisprudencijos nuopelnas yra ir tas, kad atkreipiamas

⁴⁰ Pound R. In Interpretations of Legal History. / Cambridg, 1923. P. 152.

⁴¹ Mikelėnas V. ir Mikulėnienė D. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai / Vilnius. Justitia, 1999. P. 41.

⁴² Kūris E. Įvadas // Kelsen H. Grynoji teisės teorija. / Vilnius. Eugrimas, 2002. P. 26.

dėmesys į teisinio reguliavimo efektyvumo problemą bei būtinumą formalų, normatyvinių teisinį reguliavimą užtikrinti organizacinėmis bei ekonominėmis priemonėmis, skiepijamas suvokimas, kad negalima kliautis vien tam tikrų tikslų (vertybių) oficialiu įtvirtinimu, bet būtina garantuoti ir tų vertybių siekimo priemonių sistemą. Taip pat vertėtų pažymėti, kad sociologinė teisės samprata padėjo susiformuoti teisės sociologijai – savarankiškai disciplinai teisės ir sociologijos kontekste, plėtotis kriminologijai ir kitiems mokslams. Sociologinė jurisprudencija pasitarnavo savo kritišku požiūriu į teisę, taip padėdama išsivaduoti iš ideologijos ir politikos⁴³.

Tačiau šioje teorijoje tyrinėtojai mato ir tam tikrą pavojų – išvirkštinę šių teigiamybių pusę. Jeigu nerandama protingų pliuralizmo, decentralizacijos ribų, tai visuomenė, besiremianti tokia teisės samprata, kuri neturi aiškių pozicijų, pasak R. Z. Lifšico, gali būti lengvai dezorganizuota. Sociologinės teisės samprata reikalauja aukšto visuomenės politinės ir teisinės kultūros lygio, kuris padėtų išvengti piktnaudžiavimo teise atvejų⁴⁴.

---

⁴³ *Cit. Op.* 40.

⁴⁴ *Livšic R. Teorija prava / Maskva. 1994. P. 3. // Vaišvila A. Teisės teorija. / Vilnius. Justitia, 2000. P. 87*

1.2. Teisės sampratų įvairovės apibendrinimas

Kai kurios iš apžvelgtų teisės sampratų yra daugiau, o kitos mažiau argumentuotos, tačiau tai vėlgi priklauso nuo vertintojo tautybės, politinių ar religinių įsitikinimų, taip pat ir nuo asmeninių psichologinių savybių. Daugelio žmonių požiūris į teisę šiuo metu yra neigiamas ir vien tik dėl to, jog žmonės su teise susiduria tik bloguoju aspektu. Dažniausiai paprastas žmogus su teise susiduria tik pažeidęs tam tikras taisykles - teisės normas, ir natūralu, kad žmogaus požiūris tuomet nėra teigiamas, nes juk kaltinamasis tai jis. Taip pat visuomenėje vyrauja ir kita nuomonė, daugelis žmonių mano, jog dauguma pareigūnų yra korumpuoti, todėl ir kyla nepasitikėjimas.

Teisę galima būtų suprasti taip, kaip ji atitinka tam tikro meto tam tikros šalies teisinio reguliavimo poreikius, kaip ji ištikimamai paaiškina praeities ir dabarties teisinius ir socialinius reiškinius, sutampa su socialinės raidos tendencijomis⁴⁵.

Akivaizdu, kad suvokti teisę nėra tas pat kaip suvokti įstatymus. Nėra tokio žmogaus, kuris pajėgtų pilnai perprasti visus egzistuojančius įstatymus. Jei toks ir atsirastų, tai ilgai netruktų suvokti, kad įstatymų yra tiek daug, jog nė vienas žmogus nesugebės jų visų mechaniškai išmokti, atsiminti ir suvokti. Bet jeigu tokių gabumų žmogus ir atsirastų, tai visas jo darbas galiausiai pasirodytų bergždžias: kol baigtų studijuoti iš eilės visus esamus įstatymus, jo jau pažinti įstatymai per tą laiką gerokai pasikeistų ir jam vėl tektų viską pradėti iš naujo. Net ir geriausias įstatymų išmanymas, išmokus juos vieną paskui kitą, nesuteiktų bendrosios jų esmės, vidinio jų sąryšio supratimo. Iš čia kyla universalios teisės sampratos poreikis. Tačiau pati teisės samprata yra ypatinga tuo, kad ji tiesiog negali būti išreikšta verbaline forma. Tam užkerta kelią pačios teisės lankstumas, vertybinis pobūdis ir kitos, anksčiau minėtos, priežastys. Teiginys, kad universalios teisės esmės surasti yra neįmanoma, teisės teorijoje yra ganėtinai akivaizdus, nors ir nemalonus, todėl panašu, kad išeitis, galėtų būti konvencinis teisės apibrėžimas. Nors tai ir nėra panacėja, tačiau konvencinė samprata ir padeda

---

⁴⁵ *Bakševičienė R.*, „Teisė – kas tai? Kelios teisės sampratos“ // *Teisė*. T30. 1996. 27-28

išvengti verbalinių problemų, vis gi išlieka problema – teisę ne visi supranta vienodai. Kas viename kontekste yra teisė, kitame kontekste gali nebūti laikoma teise⁴⁶.

Svarbu suprasti, kad pati žodžio „teisė“ analizė gali būti neteisinga nuo pat pradžių, jei ją suvoksime kaip neteisingo užsienio kalbos vertimo rezultata. Jei užmerkdami akis toliau žodį „law“ nagrinėsime kaip „įstatymą“, nekreipdami dėmesio į kitas šio žodžio reikšmes, neišvengiamai susidursime su netikslumais. Kaip teisingai pastebi F. A. Hayek‘as, „neatsitiktinai tą patį žodį „dėsnis“ (ang. law) vis dar vartojame nekintančioms taisyklėms, valdančioms gamtą, ir taisyklėms, valdančioms žmogaus elgseną. Abiem atvejais taisyklės iš pradžių suvokiamos kaip dalykas, egzistuojantis nepriklausomai nuo žmogaus valios“⁴⁷. Šiuolaikiniam žmogui įsitikinimas, kad teisė, valdanti mūsų gyvenimus, yra įstatymų leidėjų kūrinys, atrodo toks akivaizdus, jog teiginys, kad teisė yra senesnė už įstatymų leidybą, skamba kaip paradoksas. Tačiau negali būti abejonės, jog teisė ištikus amžius egzistavo dar tada, kai žmogus suvokė turįs galią ją keisti.

Kaip pažymi A. Vaišvila, „vertinant minėtas teisės sampratas, pasakytina, kad kiekviena turi istorinio, conceptualaus pagrindo, egzistuoti, nes teisingai paaiškina teisę konkrečių istorinių sąlygų atžvilgiu. Konkreti teisės teorija, kaip rodo istorinė praktika, yra teisinga tiek, kiek ji atitinka tam tikro meto, tam tikros šalies teisinio reguliavimo poreikius, kiek ji įtikinamai paaiškina praeities ir dabarties teisinius ir socialinius reiškinius, sutampa su socialinės raidos tendencijomis“⁴⁸. Tiek istorinės, tiek gamtinės, socialinės ir kitos aplinkybės lemia, kad skirtingos teisinės sampratos ne tik egzistuoja, bet ir egzistuoja vienu metu, vienoje visuomenėje. Kiekvienoje visuomenėje, kuri save gali vadinti visuomene, yra randama teisės sistemų. Vyraujantis etatistinis mąstymas nelengvai išleidžia teisinio pliuralizmo galimybę. Tačiau teisinio pliuralizmo galimybė nėra nauja. Prigimtinės, dieviškosios ir žmonių sukurtos teisės santykio problema filosofijoje, teologijoje ir jurisprudencijoje yra nagrinėjama nuo antikos laikų.

Pliuralizmo idėją ypač išgarsino H. Bermanas knygoje „Teisė ir revoliucija“. Jis teisinį pliuralizmą aprašo istoriniu požiūriu, išskiriantis, viduramžiuose susiformavusias atskiras vienoje visuomenėje koegzistuojančias teises sistemas: karališkąją, lenų, miestų, prekybos ir kanonų teisę.

Vertėtų pažymėti, kad sąlygos teisės sampratų koegzistencijai visuomenėje yra visada, nes individams yra naudinga ne tik kooperuotis, bet ir atsiriboti nuo

---

⁴⁶ Šimašius R. Teisinis pliuralizmas (daktaro disertacija). Vilnius: Lietuvos Teisės universitetas, 2002. P. 50-51.

⁴⁷ Hayek F.A. Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. T. I. / Taisyklės ir tvarka Vilnius. Eugrimas, 1998. P. 114.

⁴⁸ Vaišvila A. Teisės teorija. / Vilnius. Justitia, 2000. P. 90.

nesikoooperuojančių individų arba tų individų, su kuriais buvimas vienoje teisės sistemoje reikalautų didesnių sąnaudų. Tokiu būdu iš decentralizuotos individų veiklos kylanti teisinė tvarka neišvengiamai susiformuoja skirtingos teisės normos. Žmogaus poelgiams tiesioginės įtakos turi tiek teisės sistemos, tiek ir teisės sampratos. Jei žmogus nuo jų jaučiasi priklausomas. Pavyzdžiui, atvykęs į kitą šalį žmogus tampa priklausomas nuo jos teisinės sistemos, tačiau taip pat yra priklausomas nuo savo šalies teisinių normų, moralinių, religinių normų⁴⁹.

Nesutarimas dėl teisės sampratos arba teisės sampratų konkurencija paprastai tampa svarbi tada, kai mokslinė ir teorinė diskusija persikelia į konkrečią situaciją – ginčą teisme. Kiekviena teisės samprata turi ir stiprių ir silpnų pusių. Tačiau vienos jų yra svarbesnės negu kitos. Kurios jų yra daugiau svarbios, o kurios mažiau – tai klausimas į kurį turi atsakyti teisingumą vykdančias teismas. Teismų darbą veikia įvairūs subjektyvūs veiksniai, todėl verta nagrinėti teisėjų asmeninių psichologinių savybių, ekonominių, politinių veiksnių įtaką teismų sprendimams. Ginčo šalims ne vis vien kokių pažiūrų yra teismas, kokias vertybes jis išpažįsta, kam teikia prioritetus ir galų gale kokias teisės sampratas jis simpatizuoja. Juk nuo to ar teisėjas yra pozityviosios ar prigimtinės teisės šalininkas priklausys kas šį ginčą laimės⁵⁰.

Kaip teigia R. Dworkinas, „bylos visuomet iškelia – bent jau iš principo – trijų skirtingų rūšių klausimus: fakto, teisės ir tarpusavyje susijusios politinės moralės ir ištikimybės teisei (fidelity) klausimus: fakto, teisės ir tarpusavyje susijusios politinės moralės ir ištikimybės teisei. Pirmiausia, kas įvyko? Ar žmogus, dirbęs prie tekimo staklių, iš tiesų numetė veržliaraktį bendradarbiui ant kojos? Antra, ar teisė leidžia sužalotam darbininkui gauti kompensaciją už tokį sužalojimą? Trečia, jeigu teisė nenumato kompensacijos ar tai yra neteisinga?“⁵¹. Trečioji R. Dworkino išskirtoji teismo klausimų rūšis mums pateikia pavyzdį, kokio pobūdžio situacijos gali kilti, kai yra nesutarimas dėl teisės. Taigi galime paklausti: jeigu teismas mano, kad įstatymo nesuteikimas kompensacijos darbuotojui yra neteisingas, ar teisėjai turėtų ignoruoti įstatymą ir vis tiek skirti kompensaciją? Atsakymas turėtų būti teigiamas. Išsamesnį atsakymą pabandydysime pateikti kitoje darbo dalyje.

Realus idealios teisės įgyvendinimas neegzistuoja, viena to priežasčių yra ta, kad visuomenėje yra per daug žmonių, kuriems parankiau nesilaikyti teisės normų. Teisė yra visuomet neaiški ir neapibrėžta, ir tas neapibrėžtumas yra natūralus jos bruožas. Ji

⁴⁹ Šimašius R. Teisinis pliuralizmas (daktaro disertacija). Vilnius: Lietuvos Teisės universitetas, 2002. P. 49-51.

⁵⁰ Detaliau teisėjų diskrecija bus aptariama antroje darbo dalyje.

⁵¹ Dworkin R. Teisės imperija. / Vilnius. Lietuvos Rašytojų sąjungos leidykla, 2005. P. 15.

tokia yra dėl to, kad visuomenėje gyvena labai skirtingi žmonės, kurių santykiai yra labai įvairūs, o gyvenimas nuolat keičiasi. Tik lanksti teisė gali susidoroti su nuolat iškylančiomis naujomis problemomis, todėl teisės neapibrėžtumas yra vertinga jos savybė.

Apibendrinant diskusiją dėl teisės sąvokos tinkamumo apibūdinti tuos socialinius reiškinius, kurie yra aptariami darbe tenka konstatuoti tam tikrą problemą. Jei bandoma apibrėžti esminius teisės požymius, kaip pastebi K. Llewellynas, neišvengiamai daug to, kas yra laikoma teise, lieka už apibrėžimo ribų, o daug akivaizdžiai laikomų neteisėtais dalykų patenka į teisės sąvoką. Iš esmės dėl tos pačios priežasties universalų teisės apibrėžimą atsisako pateikti ir tokio apibrėžimo galimybę neigia dauguma autorių. Kita vertus, jei teisė yra neapibrėžiama arba apibrėžiama konvenciškai, išnyksta aiškios ribos tarp teisės ir ne teisės. Tai nebus trūkumas, jei yra laikomasi pozicijos, kad apibrėžti teisės ribų yra neįmanoma. Ši problema ir su tuo susijusi terminų painiava, kaip pastebi S. Sinha, atsispindi ir moksliniuose tyrimuose. Vis gi antroji problema yra mažesnė, nes ji bent jau nepretenduoja akivaizdžiai neteisingus teiginius pateikti kaip galutinį atsakymą. Be to, kaip pastebi E. Lagerspetzas, techninių normų, tik dėl prievartos vykdomų įsakymų ir, tam tikra prasme, moralės, jei ją laikysime individo, o ne visuomenės atributu, pobūdis yra. Tai padeda teisę atriboti nuo šių reiškinių, kurie pagal savo esmę iš tikro vargu ar laikytini netgi socialinėmis normomis⁵².

Beje, su neaiškių teisės ribų problema susiduriama ne tik konvencinėje teisės sampratoje. Pavyzdžiui, H. Kelzenas prieina išvados, jog sankcijos sąvoką naudojat plačiai (o jis tai ir daro), „žmogaus prieš kitą žmogų naudojama jėga yra arba deliktas, arba sankcija“⁵³.

Kaip pastebi R. Šimašius, vertėtų atkreipti dėmesį, kad su panaša problema susiduriama ir kituose socialiniuose tyrimuose. Pavyzdžiui, B. Andersonas, analizuodamas nacionalizmą prieina išvados, panašios į šio darbo išvadą dėl sąvokos: „Taigi, esu *priverstas* padaryti išvadą, kad neįmanoma sukurti jokio nacijos „mokslinio apibrėžimo“, tačiau šis reiškinys yra ir bus“⁵⁴.

Teisės samprata yra konvencinė ir priklauso nuo visuomenės narių nuomonės, kas yra laikytina teise. Skirtingose visuomenėse skirtingi socialinio reguliavimo mechanizmai gali būti suprantami kaip teisė, ir šie mechanizmai nebūtinai kyla dėl primestos prievartos ir turi nustatyti teisės normų sistemos monopoliją. Teisės sistema yra paremta ne suvereno valia, o decentralizuota atskirų individų nuomone.

---

⁵² Šimašius R. Teisinis pliuralizmas (daktaro disertacija). Vilnius: Lietuvos Teisės universitetas, 2002. P. 53.

⁵³ Cit. Op. 52.

⁵⁴ Cit. Op. 52.

Visų veiksmų, dėl kurių „nesutariama“ dėl visus tenkinančios teisės sampratos, pašalinti neįmanoma. Kaip teigia E. Kūris, „su jais tiesiog reikia susitaikyti. Kultūrų ir nacionalinių psichologijų įvairovė yra objektyvi. Epistemologinių paradigms skirtumai negailestingai neleidžia joms bent kiek glaudžiau joms suartėti. Vertybinės orientacijos nebūtų vertybinės, jei jos būtų vienodos, nes vertinimo procesas neatsiejamas nuo subjektyvumo. Interesai *by definition* privalo nesutapti. Subjektyvių veiksmų, neleidžiančių sukonstruoti visiems priimtinos teisės sampratos, buvimas yra objektyvus. Jis nepriklauso nuo teoretikų norų, valios ir pastangų jų išvengti. Lygiai taip pat neįveikiamas yra mokslininkų troškimas padaryti tai, kas, atrodo, yra neįmanoma – apibrėžti teisę *par excellence*, suformuluoti jos universalią sąvoką“⁵⁵.

XX amžiaus žmogumi pripažintas Albertas Einšteinas rašė: „Svarbiausias nūdienos fizikos uždavinys yra surasti pačius bendriausius gyvenimo dėsnius, pagal kuriuos būtų galima sudaryti vientisą pasaulio vaizdą“⁵⁶. Šie A. Einšteino žodžiai galėtų tiktai ir teisės „virtuvei“. Tik bendrųjų gairių pagalba galime vienaip ar kitaip identifikuoti tokį „reiškinį“ kaip teisę ir priartėti, bent jau, prie universalios teisės suvokimo. Taigi, nors ir esama nesutarimų dėl teisės sampratos, esama ir panašumų. Svarbu, kad teisė visuomet yra tam tikros elgesio galimybės bei ribos ir tas elgesio reguliatorius, kuris nustato šias galimybes ir nubrėžia šias ribas. Teisė (kad ir kaip ji būtų suvokiama ir aiškinama) – tai tokia elgesio laisvė, kurią nustato arba toleruoja teisinė visuomenė.

---

⁵⁵ Kūris E. *Įvadas // Kelsen H. Grynoji teisės teorija.* / Vilnius. Eugrimas, 2002. P. 26.

⁵⁶ Vaišvila A. *Teisės teorija.* / Vilnius. Justitia, 2000. P. 55.

2. Teisės funkcionavimas (veikimas) ir jo reikšmė

Norint atskleisti tikrąją teisės funkcionavimo prasmę, būtų tikslinga pradėti nuo lingvistinės, gramatinės šio pavadinimo analizės. Žodžio „teisė“ lingvistinio aiškinimo bei sampratos nebūtų tikslinga nagrinėti iš naujo, kadangi ankstesniame skyriuje teisės sampratos problematika išnagrinėta pakankamai išsamiai. Be to, kad ir koks būtų atsakymas, tolesnė analizė galioja vienodai. Galima apsiriboti nuostatomis, kurios yra būtinos nagrinėjant praktines situacijas, kad teisė, kurios veikimas bus nagrinėjamas, yra privalomų ir objektyviai išreikštų taisyklių visuma, nors klausimai, kas yra privalomumas, kas yra taisyklės ir jų ribos, yra toli gražu neakivaizdūs.

Dabartinės lietuvių kalbos žodyne galima rasti žodžio „funkcionuoti“ reikšmę, ji apibrėžta taip – veikti, dirbti, eiti savo pareigas⁵⁷. Lietuvių kalbos žodyne galime rasti ir žodžio veikimas apibūdinimą – tai darbas, pareigų atlikimas, užsiėmimas⁵⁸.

Funkcionuoti, tai reiškia veikti, dirbti tam tikroje srityje, realizuoti. Taigi akivaizdu, kad teisės funkcionavimas, tai teisės veikimas. Šio darbo kontekste svarbu pažymėti, kad teisės funkcionavimas bus suprantamas taip kaip teisės veikimas. Kyla klausimas kaip pasireiškia tas veikimas? Teisės paskirtis – tai tikslas, kuriam teisė kuriama ir dėl ko ji egzistuoja. Teisė egzistuoja tik veikdama ir reguliuodama žmonių santykius. Veikimas – tai teisės praktinė išraiška, kurią galima nagrinėti teorijos pagalba. Teisės veikimas, šio darbo kontekste, mus domina tiek, kiek jis susijęs su įvairiomis teisės sampratomis, jų išpažįstamomis vertybėmis. Šiame darbe stengiamasi nagrinėti tokias situacijas, kuriose teisės sampratų įtaka teisės veikimui tampa ypač reikšminga.

Teisės samprata apima ne tik teisės šaltinius, struktūrą, principus, bet ir jos socialinę paskirtį bei funkcijas, kuriomis teisė tiesiogiai veikia visuomenėje kaip socialinio elgesio reguliatorius. Kaip teigia S. Vansevičius „teisė diegia į žmonių santykius civilizacijos ir socialinės partnerystės pradus ir savo principiniais paliejimais užtikrina teisėtą subjektų veiklą ir elgesį“⁵⁹.

⁵⁷ *Dabartinis Lietuvių kalbos žodynas*. <http://www.autoinfo.lt/webdic/>, [2007-03-20].

⁵⁸ *Cit. Op. 57.*

⁵⁹ *Vansevičius S. Valstybės ir teisės teorija*. / Vilnius. Justitia, 2000. P. 192.

Teisės veikimas apima tokius procesus:

- a) Teisinio reguliavimo priemonių sukūrimą;
- b) jų taikymą subjektų praktinei veiklai, kad būtų pasiekta norimų rezultatų.

Teisės veikimo turinį sudaro: teisės poveikis, teisinė kultūra, teisinė sąmonė, teisės suvokimas, teisės galiojimas, teisinė santvarka. Visų šių aspektų nenagrinėsime detaliai, teisės sampratų įtakos kontekste, koncentruosimės ties pagrindiniais teisės veikimo procesais. Nagrinėsime kelis ryškiausius teisės veikimo procesus – teisinį reguliavimą (norminių teisės aktų apimtimi) ir teisės taikymą (teismų sprendimų apimtimi), o taip pat teisės sampratų įtaką šiems procesams.

Pagrindinė darbo tema – teisės sampratų įtaka teisės funkcionavimui (veikimui), ką ir pabandydysime atskleisti.

2.1. Teisinis reguliavimas

Teisinis reguliavimas yra teisės veikimo sritis, kuri apibūdina teisės poveikį subjektų elgesiui ir veiklai. Į pagalbą pasitelkiami teisiniai įsakymai (liepimai), jais nustatomi reguliuojamų santykių dalyvių veiklos orientyrai ir ribos, kurių pagalba siekiami tam tikri tikslai.

Kaip pastebi A. Vaišvila, „siekiant perkelti teisės sampratą iš žmonių sąmonės į jų veiksmus, paversti ją tų veiksmų norminimo priemone, susiduriama su teisinio reguliavimo sąvoka. Teisinis reguliavimas – tai praktiškai funkcionuojanti (veikianti) teisės samprata. Jis reikšmingas tuo, kad tampa idėjiniu visos teisinės sistemos „užsakovu“: iš jo kyla atitinkamos orientacinės teisinės idėjos, teisės normos, teisinės organizacijos procedūros“⁶⁰.

Daugumos teisės sąvokų nauda pasireiškia praktikoje kaip teisinio poveikio žmonių elgesiui priemonė. Žmonių elgesio reguliavimas, tai tam tikras modeliavimas kuris pasitelkia teises ir pareigas. Būtent šiuo poveikiu yra daromas tiesioginis poveikis žmonių elgesiui, jų santykiams, nukreipiant tą elgesį ir pačios visuomenės raidą, teisėkūra užsiimančių subjektų valia.

---

⁶⁰ Vaišvila A. Teisės teorija. / Vilnius. Justitia, 2000. P. 153.

Teisinio reguliavimo kilmė, kaip išskiria A. Vaišvila, klasinėje ir demokratinėje valstybėse yra skirtinga: klasinėje valstybėje teisinėmis priemonėmis reguliuojamas žmonių elgesys siekiant legalizuoti vienų socialinių grupių agresiją kitų grupių atžvilgiu, organizuotu būdu slopinti pasipriešinimą. Tuo tarpu demokratinėje valstybėje – derinti priešingų grupių interesus ir tokiu būdu įtvirtinti bei palaikyti visuomenėje tvarką. Demokratinėje valstybėje teisiniu reguliavimu siekiama užtikrinti visų visuomenės narių laisvę plėtojant teisę ne kaip socialinio pavergimo, o kaip išlaisvinimo priemonę. Valstybės vykdoma politika neabejotinai įtakoja teisinį reguliavimą. Teisės sampratos sudėtingumas – tai puiki niša nedemokratiniam režimams įgyvendinti savo politiką. Neaiški teisės samprata neretai pasitelkiama į pagalbą totalitariniuose ar autokratinuose režimuose. Kaip taisyklė – tai absoliutaus normatyvizmo suviešėjimo dirva. Reguluoti žmonių elgesį – tai modeliuoti žmonių teises ir pareigas. Šiuo modeliavimu kaip tik yra daromas tiesioginis poveikis žmonių elgesiui, jų santykiams, kreipiant tą elgesį ir visą visuomenės raidą įstatymų leidėjui norimų vertybių linkme⁶¹.

Teisinis poveikis – tai ne tik teisinis reguliavimas teisės normomis, bet ir teisinėmis idėjomis. Teisinis reguliavimas gali būti suprantamas kaip valstybinis ir kaip subjektų tiesiogiai įgyvendinama savitvarda. Yra sričių, kur valstybinis teisės reguliavimas nereikalingas ir žalingas. Tai tokios sritys, kur žmonių veikla yra teisinio pobūdžio, bet nesusijusi su specialiu teisiniu reglamentavimu ir tokio reglamentavimo nereikia. Teisinio reguliavimo sritis yra potencialių teisinių santykių sfera, kur teisinių santykių be teisinio reguliavimo sutvarkyti ir sureguliuoti yra neįmanoma. Kaip teigia S. Vansevičius, „teisinio reguliavimo ribas lemia ne teisiniai veiksniai. Jų pamatas – žmonių veiklos prigimtis, priklausanti nuo bendrosios kultūros ir civilizotumo, determinuotos esamos santykių sistemos, ekonominių, istorinių, religinių, nacionalinių aplinkybių“⁶².

Teisinio reguliavimo ribas tiesiogiai lemia teisinio reguliavimo dalyko samprata. Teisinio reguliavimo dalykas – visuomeninių santykių įvairovė, individų kolektyvų veiksmas, kurie teisės gali būti objektyviai sureguliuoti ir tam tikromis sąlygomis reikalingi teisinio įsikišimo⁶³.

---

⁶¹ *Cit. Op.* 60.

⁶² Vansevičius S. Valstybės ir teisės teorija. / Vilnius. Justitia, 2000. P. 193.

⁶³ *Cit. Op.* 60.

Teisinis reguliavimas apima:

1. Valstybinių teisėkūros institucijų veiklą rengiant teisės aktus ir teises priemones tų aktų galiojimui užtikrinti. Šiuo atveju teisinio reguliavimo turinį sudaro įvairių teisėkūros institucijų veikla rengiant reglamentavimo tipą, metodus, būdus.
2. Visuomeninių santykių dalyvių veikla, skirta teisinėms reguliavimo priemonėms ieškoti ir panaudoti savo elgesiui su teisės reikalavimais derinti.

Teisinio reguliavimo objektas – tai tas socialinis žmonių elgesys, tie visuomeniniai santykiai, į kuriuos yra nukreiptas poveikis teisės normomis. Taigi įstatymų leidėjas (plačiaja prasme) siekia reguliuoti tokius žmonių santykius, kurių pagalba, žmonės siekia apsaugoti savo teises ir įgyvendinti interesus. Vertėtų pažymėti, kad teisės normos reguliuoja ne visus žmonių santykius, o tik reikšmingiausius. Štai šioje vietoje tampa svarbu pažymėti, kad pats asmens autonomiškumo pripažinimas tampa prielaida, kad teisinis reguliavimas negali būti visuotinis. Tačiau kokiais kriterijais reikia remtis, norint nustatyti reguliavimo objekto apimtį – arba pačios teisės ribas, kad nebūtų pažeistas asmens teisių autonomiškumas, o taip pat nebūtų perdėto valstybės „rūpesčio“, kuris tik kenktų, žmonių tarpusavio santykių naudai?

Kaip pažymi A. Vaišvila, „teisinio reguliavimo apimtis tiesiogiai priklauso nuo teisės sampratos pobūdžio“⁶⁴. Su šiuo teiginiu nesutikti negalima. Normatyvistinės (etatistinės) teisės sampratos, kuri teisę tapatina su įstatymu, atveju, teisinio reguliavimo sritis bus apribojama tik įstatymu. Reguliavimas šia prasme reikš įsakymų ir detalaus visuomeninio gyvenimo reguliavimo karalystę, kur kiekvienas asmens žingsnis bus išanksto numatytas ir sureguliuotas įstatymo leidėjo tiek, kiek jam atrodo reikalinga. Jei asmenų veiksmai bus nereguliuojami įstatymų – teisės, tai toks elgesys, kurio įstatymai nereguliuoja atsidurs pavojingoje „neutralioje“ zonoje, kur visi galės „teisėtai“ elgtis absoliučiai nevaržomai. Šios teisės sampratos įtaka teisinio reguliavimo objektui pasireiškia tuo, kad įstatymų leidėjas tampa lemiamu asmeniu, nuo kurio valios priklauso, kas yra kas. Šioje situacijoje teisinis normatyvizmas pagrindžia teisinio reguliavimo ribų nebūvimą bei imperatyvaus reguliavimo prioritetą. Vertėtų pastebėti, kad esant tokiai teisės sampratos įtakai, visišką reikšmę prarastų teismai. Teismai taptų valstybės įrankiu, aklaivai vykdančiu įstatymą, nekreipdamas dėmesio į galimą jo turinio klaidingumą tiek

---

⁶⁴ Vaišvila A. Teisės teorija. / Vilnius. Justitia, 2000. P. 155.

moraline, tiek bet kokia kita prasme. Gal būt neužilgo atsirastų kompiuterinė programa, kuri visiškai pakeistų teismus ir teisingumo vykdymo procesą iki galo paverstų mechanine veikla. Dar viena neigiama pozityvistinės ir normatyvistinės sampratos įtakos pasekmė būtų asmenų privataus gyvenimo susiaurinimas iki įstatymų leidėjų valios. Šie ir kiti normatyvizmo (etatizmo) trūkumai, buvo patogūs įvairiems totalitariniams ir autoritariniams režimams, kas leido tvirtai kontroliuoti asmenų privatų gyvenimą ir paprasčiau išsilaikyti valdžioje.

Kitas, alternatyvus, teisės sampratos įtakos teisinio reguliavimo objekto riboms pavyzdys galėtų būti prigimtinių teisės samprata. Prigimtinių teisės mokykla nesusiaurina teisės iki įstatymo, o teisę traktuoja plačiau. Visuotino teisinio reguliavimo monopolis tampa nebe absoliutus, kas sudaro galimybes asmens privačiam gyvenimui, ką ir pabandysime įrodyti.

Toliau nagrinėsime pasirinktų norminių teisės aktų taikymo problematiką, esant kelioms teisės sampratų alternatyvoms.

Lietuvos Respublikos teisės aktai

*Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 281 straipsnis. Kelių transporto eismo saugumo ar transporto priemonių eksploatavimo taisyklių pažeidimas.*⁶⁵

Lietuvos Respublikos Baudžiamojo Kodekso 281 straipsnio 5 dalis teigia, kad „tas, kas vairuodamas kelių transporto priemonę pažeidė kelių eismo saugumo ar transporto priemonės eksploatavimo taisykles, jeigu dėl to įvyko eismo įvykis, dėl kurio žuvo žmogus, baudžiamas laisvės atėmimu iki aštuonerių metų.“

Sumodeliuosime kelias situacijas, pagal kurias, priklausomai nuo teisės sampratos, analizuosime kelias galimas teismo sprendimo alternatyvas.

Situacija Nr. 1

Asmuo „A“, vairuodamas automobilį, pažeidė kelių eismo taisykles ir susidūrė su viešojo transporto priemone – troleibusu, tokiu būdu sukėlė avariją. Asmuo

---

⁶⁵ Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas. VŽ, 2000-10-25, Nr.: 89, Publ. Nr.: 2741.

„B“, vairavo troleibusą. Troleibuso keleivis „C“ buvo „širdininkas“, avarijos metu patyrė lengvą šoką, todėl patyrė širdies infarktą ir mirė.

Situacija Nr. 2

Asmuo „A“ vairuodamas automobilį, nepastebėjo perėja einančio asmens „B“. Asmuo „A“ pažeidė kelių eismo taisyklės viršydamas leistiną greitį ir nepraleisdamas asmens „B“ perėjoje. Asmens „A“ vairuojamas automobilis partrenkė „B“, kuris vėliau ligoninėje mirė.

Iš pateiktų situacijų galime matyti, kad esant formaliam teisės normos taikymui (teisiniam pozityvizmui ir normatyvizmui), šios dvi visiškai skirtingos situacijos bus interpretuojamos vienodai, t.y. abi faktinės situacijos susilauks to paties įvertinimo, pagal tos pačios normos sankciją. Vertėtų pažymėti, kad situacija yra nagrinėjama tik teisės sampratų kontekste kaip ribinė ir kraštutinė, neabejotina, kad esant tokiam ginčui turėtų būti pasitelktos kompleksinės aiškinimo priemonės, sveikas protas ir nuovoka. Tokią galimybę suteikia teisinis pliuralizmas ir sveikas teisėjo protas, tačiau tai jau kitos temos objektas. Kitaip tariant, visuomenėje atsitikus panašiam įvykiui, sunku įsivaizduoti, kad pirmoje situacijoje minimas „kaltininkas“ būtų realiai nubaustas LR baudžiamojo kodekso straipsnio prasme. Minėtas pavyzdys yra aiškus, paprastas ir netgi primityvus, todėl kylančios sprendimo alternatyvos, kaip teisės ribų nustatymo išraiška, yra paprasta. Tačiau kaip elgtųsi teismas ne tokioje paprastoje situacijoje? Kas būtų jeigu byla būtų ypatingai sudėtinga ir nelengva? Norint atsakyti į šiuos klausimus, iš pradžių reikia analizuoti paprastesnius atvejus – miniatiūrines „sunkiausių“ bylų kopijas. Visatos tyrinėtojai pastebi, kad dauguma, paskutinių mokslinių kosmoso tyrinėjimų atradimų yra padaryta remiantis mūsų aplinkoje ir gamtoje stebimais miniatiūriniais reiškiniiais, miniatiūrinėmis visatos keliamų klausimų kopijomis. Kitaip tariant paprastume slypi genialūs atsakymai. Ne veltui šis tyrinėjimo būdas įsigali ne tik sociologiniuose, tiksluosiuose, bet ir humanitariniuose moksluose.

Tais atvejais, kai išspręsti ginčą, ne tik tarp dviejų suinteresuotų šalių, bet ir konkuruojančių vertybių, remiantis logika tampa neįmanoma ir iš bet kurios kitos sistemos, kurios teiginiai patys savaime nekelia abejonių. Sprendimą priimančiam subjektui, šiuo atveju teisėjui, atsiveria erdvė, kurioje jis laisvai, nevaržomas nei teisės normų, jų aiškinimo, metodologinių taisyklių, nei kokios nors teisinės sistemos teiginių, gali rinktis vieną iš daugelio įmanomų sprendimų. Priklausomai nuo teisėjo asmenybės,

jo patirties, psichologinių savybių, pažiūrų, o taip pat ir nuo teisės supratimo – bus išspręstas ginčas. Nuo to, kokią poziciją užims teismas, situacijos sprendimo rezultatas tampa tiesiogiai priklausomas.

Teisinis pozityvizmas ir normatyvizmas, šioje situacijoje, siekia tirti tai, kas konkrečiu ir apčiuopiama – mokslinio pažinimo objektu gali būti tik objektyvios tikrovės faktai, o pažinimas įmanomas tik taikant tikrovės tyrimo metodus⁶⁶.

Kaip pastebi R. Alexy, kad „tam tikrą ginčą dėl teisės išsprendžiantis ir vienu norminiu teiginiu nusakomas teisinis sprendinys daugeliu atveju negali būti logiškai išvedamas vien tik iš galiojančių teisės normų, atliekančių to sprendinio struktūroje prielaidų funkciją kartu su tikrovę atitinkančiais ar įrodytais esant teisingais empiriniais teiginiais“⁶⁷.

Minėtas autorius nurodo ir tokio negalimumo priežastis⁶⁸:

- 1) nepakankamas teisinės kalbos apibrėžtumas;
- 2) normų konflikto galimybė;
- 3) neginčijama aplinkybė, kad pasitaiko atvejų, kurie, nors ir turėtų būti teisiškai sureguliuoti, iš tiesų nėra niekaip teisės normų reguliuojami;
- 4) galimybė ypatingais atvejais priimti sprendimą, prieštaraujantį normos žodinei išraiškai.

Teisinis pozityvizmas ir normatyvizmas tiria teisinę tikrovę moksliniais (ne spekuliatyviais ar metafiziniais) metodais. Pastangos pasiekti vertybinį neutralumą (mokslinį teisės grynumą) eliminavo iš tyrimo objekto tokius klausimus kaip teisinių taisyklių teisingumo ar jų genezės problema ir pakeitė juos teisės normų galiojimo tyrimu – „norma negali būti nei teisinga, nei klaidinga – ji tik gali būti galiojanti arba negaliojanti“⁶⁹.

Siekiant išspręsti šią diskutuotiną situaciją, svarbu atkreipti dėmesį į teisinio teksto interpretavimo ypatumus, kuriuos suteikia pagrindinės teisės sampratos. Tiriant interpretavimo ribas, siekiame nustatyti teisinio teksto ir iš jo iššifruotų teisės normų santykį ir tą santykį lemiančius faktorius. Pačia bendriausia prasme šis santykis gali būti dvejopas ir pavadintas dviem teisinio teksto aiškinimo tipais: formalioju (siauroju) ir

---

⁶⁶ Lastauskienė G. „Vertybiškai neutrali teisės samprata. Jos ženklai Lietuvos teisinėje mintyje ir praktikoje“ // Teisės Problemos 2006/1 (51), Vilnius. 2006. P. 9.

⁶⁷ Alexy R. Teisinio Argumentavimo teorija / Vilnius. Teisinės informacijos centras, 2005. P. 18.

⁶⁸ Cit. Op. 67.

⁶⁹ Lastauskienė G. „Vertybiškai neutrali teisės samprata. Jos ženklai Lietuvos teisinėje mintyje ir praktikoje“ // Teisės Problemos 2006/1 (51), Vilnius. 2006. P. 10.

turinguoju (plačiuoju)⁷⁰. Visos aiškinimui panaudotos priemonės pasitelkiamos būtent šiam tikslui pasiekti, todėl neabejotinai dominuoja loginiai, lingvistiniai, aiškinimo būdai: tiriama žodžių reikšmė ir sandara, jų jungimas į sakinius, nustatomi silogizmai ir t.t. Turingasis teisinio teksto aiškinimas, priešingai negu formalusis, pirmumą suteikia ne įstatymo raidei, o įstatymo dvasiai. Šio teisinio teksto aiškinimo tipo pasirinkimas rodo, kad interpretatorius teisės principus laiko savarankiškais, ir dar daugiau, - svarbiausiais teisinės materijos elementais. Taigi, kaip pabrėžia G. Lastauskienė, „pati teisinio pozityvizmo pozicija, kad teisė – tai suvereno (valstybės) nustatytų ir prievarta garantuotų taisyklių visuma, riboja teisinio teksto interpretatorių ir įpareigoja jį ieškoti teisiniame tekste tikrosios įstatymų leidėjo valios, taip užkertant kelią teisės principų tiesioginiam taikymui, sprendžiant konkrečius teisinius ginčus⁷¹.

Pozityvizmo suformuluoti turiningieji teisės požymiai yra formalūs, gan aiškiai apibrėžti ir jų buvimą ar nebūvimą nesunku patikrinti. Tačiau teisiniuose klausimuose apstu situacijų, kai pozityvizmo pateikti teisės atpažinimo požymiai nepadedą priimti galutinių sprendimų. Tačiau vargu ar įmanoma nuo vertybių išvalyti pačią teisinę materiją ir teisinius ginčus – juk labai dažnai jie kyla dėl to, kad susigrumia su skirtingos teisės ginamos vertybės, o ginčą sprendžiantis asmuo turi nuspręsti, kurios vertybės apsaugai reikėtų skirti prioritetą⁷². Vadinasi, teisinis pozityvizmas palieka teisėją akis į akį su statutine teise ir tokiomis aplinkybėmis teisėjas tampa aklas įstatymo vykdytojas – jis privalo vykdyti net ir aiškiai neteisingą įstatymą. R. Posneris pateikia, jo teigimu, ne visiškai apgalvotą O. W. Holmsio palyginimą, kuriame jis kalba apie teisėją kaip tarpinį įstatymų leidėją, kadangi įstatymų leidėjai yra pripažinti teisės kūrėjai. O. W. Holmsio pavyzdys, yra iš esmės pozityvistinio supratimo apraiška, jis teigia, kad jei Jungtinių Valstijų piliečiai užsimanytu eiti velniop, tai jo, kaip teisėjo, pareiga būtų padėti jiems ten kuo greičiau patekti⁷³. Tačiau ar ištiktųjų jis turėtų taip elgtis? Kas priverčia teisėjus užimti tokią nesikišimo, neutralumo poziciją? R. Posneris pastebi, kad “prigimtinė teisė, kuria įvardijamos etinės ir politinės nuostatos, darančios įtaką teisėjų nuomonei – t.y. tokios nuostatos, kurios glūdi teisingumo principuose (pavyzdžiui, niekas negali turėti naudos iš savo padaryto blogio ir *pacta sunt servanda*) – istoriškai yra nepriekaištinga. Tačiau prigimtinė teisė kaip mąstymo, generuojančio konkrečius

---

⁷⁰ Lastauskienė G. „Vertybiškai neutrali teisės samprata. Jos ženklai Lietuvos teisinėje mintyje ir praktikoje“ // Teisės Problemos 2006/1 (51), Vilnius. 2006. 69, P. 13.

⁷¹ Cit. Op. 70, P. 13.

⁷² Cit. Op. 70, P. 14-15.

⁷³ Posner R.A. Jurisprudencijos problemos / Vilnius. Eugrimas, 2004. P. 187.

atsakymus į sudėtingus moralinius ir teisinius klausimus, sistema yra beviltiška tokioje morališkai heterogeniškoje visuomenėje kaip mūsų.“⁷⁴

Itin svarbi teisės supratimui F. Hayeko mintis yra ta, jog nepriklausomai nuo to, kad ar patvirtina valdžia taisyklę ar ne – taisyklės prasmė nepasikeičia. Pavyzdžiui, žudyti negalima visiškai ne todėl, kad yra baudžiamajame kodekse taip nurodyta, o todėl, kad to daryti negalima. Valdžios patvirtinimas – tai tik tam tikros teatrališkos formos suteikimas jau galiojusiai taisyklei⁷⁵. F. Hayekas teisę kildina iš visuomenės santykių. Jis ne pirmasis atkreipia į tai dėmesį, tačiau pirmasis paaiškina jog teisė – spontaniųjų visuomeninių santykių rezultatas. Kiekvienos ginčytinos situacijos sprendimo būdas, tame tarpe ir aptartosios, arba elgesio modelio pasirinkimo variantas sukuria naują, arba dar kartą patvirtina seną elgesio modelį. Teisė yra nuolatinio konfliktų sprendimo ir tvarkos palaikymo padarinys. Todėl teisė yra skirtinga (žmonės gyvena ir sprendimus priima skirtingose visuomenėse, kurios yra skirtingose situacijose)⁷⁶. Formaliai suprantant teisingumą, šioje situacijoje priimti teisingą sprendimą yra neįmanoma. Toks sprendimas būtų tikrai aklas teisės normų taikymas, tačiau taip nėra, tai ir vertybinis sprendimas. Tiek teisę, tiek faktus galima vertinti įvairiais kriterijais. Kaip pastebi V. Mikelėnas, šalia valstybinės valdžios nustatytų pozityviosios teisės normų yra teisė, galinti koreguoti rašytinius įstatymus. Teismo uždavinys – rasti tą teisę ir remtis ja priimant sprendimus. Todėl teismas negali ignoruoti galimo pozityviosios teisės normos ir materialiojo teisingumo konflikto. Teismas negali akiai remtis įstatymo žodžiais, o privalo taip išsiaiškinti teisės normą, kad jos tekstas atitiktų visuomenės teisingumo supratimą⁷⁷. Taigi, esant panašaus pobūdžio konfliktams, ne kas kitas, o tik teismas, rinkdamasis iš kelių alternatyvų, turėtų imtis atsakomybės pasirinkti svarbiausią vertybę – ir taip išspręsti ginčą.

---

⁷⁴ *Cit. Op. 73, P. 383.*

⁷⁵ Šimašius R. „F. Hayeko teisės koncepcija – iššūkis šiandienos įstatymų leidybai“, <http://www.lrinka.lt>, [2007-03-17].

⁷⁶ Šimašius R. F. Hayeko teisės koncepcija – iššūkis šiandienos įstatymų leidybai. <http://www.lrinka.lt>, [2007-03-17].

⁷⁷ Mikelėnas V. ir Mikelėnienė D. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai / Vilnius. Justitia, 1999. P. 37.

*Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 80, 83 straipsnių – žyminio mokesčio dydžio ir atleidimas nuo žyminio mokesčio ir kitų bylinėjimosi išlaidų mokėjimo tvarka*⁷⁸.

Pagal Lietuvos Respublikos Civilinio Proceso Kodekso (toliau – LR CPK) 80 str. besikreipiantys į teismą privalo sumokėti tam tikro dydžio žyminį mokestį. LR CPK 83 str. suformuluotos sąlygos, kai tokie asmenys nuo žyminio mokesčio atleidžiami. Vienas tokių – nuo žyminio mokesčio yra atleidžiami sutuoktiniai, teikiantys prašymus nutraukti santuoką bendru sutikimu (CPK 83 str. 1 d. 12 p.).

Sumodeliuosime kelias kraštutines situacijas, pagal kurias, priklausomai nuo teisės sampratos, analizuosime galimus teismo sprendimus.

Situacija Nr. 1

Pora, kurią sudaro „A“ ir „B“, yra sudariusi santuoką. Po kurio laiko pora nusprendžia nutraukti santuoką abiejų sutuoktinių bendru sutarimu, todėl kreipdamasi į teismą, pateikia tokį sutarimą nutraukti santuoką patvirtinančius dokumentus. Porą teismas atleidžia nuo žyminio mokesčio.

Situacija Nr. 2

Pora, kurią sudaro „A“ ir „B“, yra sudariusi santuoką. Po kurio laiko pora nusprendžia nutraukti gyvenimą kartu, todėl sudaro sutartį gyventi skyrium (separaciją) ir po kurio laiko kreipiasi į teismą dėl santuokos nutraukimo. Šioje situacijoje, nors ir yra bendras sutarimas, teismas, vadovaudamasis LR CPK 83 str. 1 d. 12 p., neatleidžia poros nuo žyminio mokesčio.

Teisės veikimo sferoje apstu atvejų, kai teisiniam pozityvizmui būdingų teisinio teksto aiškinimo metodų pritaikymas sukuria rezultatą, kurio teisingumu tenka abejoti. Situacijoje minima reguliavimo sritis, be jokių abejonių, atlaiko teisingumo ir protingumo testą – taip įstatymų leidėjas skatina sutuoktinius rasti konsensą ir santuokos nutraukimo bei turto padalijimo klausimus spręsti ekonomiškai ir taikiai.

---

⁷⁸ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. VŽ, 2002, Nr. 36, Publ. Nr.:1340.

Suprantama ir ta nuostata, kad tarp sutuoktinių esant ginčui jie privalo patirti visas su tuo susijusias teises pasekmes, taip pat žyminio mokesčio sumokėjimo našta. Tradicinės teisinio teksto aiškinimo taisyklės mums primena, kad išimtinis bei specialus reguliavimas (o būtent toks ir yra atleidimas nuo žyminio mokesčio) nėra taikomas pagal analogiją. Tačiau Lietuvos Respublikos Civilinis Kodeksas⁷⁹ nustato ir dar vieną galimybę sutuoktiniams taikiai spręsti susidariusias problemas, jiems įforminant separaciją. LR CK suteikia galimybę dėl separacijos kreiptis sutuoktinių bendru prašymu, jei sudaro sutartį dėl gyvenimo skyrium, kurioje (lygiai taip pat kaip ir sutartyje dėl santuokos nutraukimo) išsprendžia visus klausimus: vaikų gyvenamosios vietos nustatymo, turto padalijimo ir kt. Tačiau skirtingai negu santuokos nutraukimo bendru sutikimu, separacija bendru sutikimu nėra pagrindas atleisti sutuoktinius nuo žyminio mokesčio. Taigi vertinant situaciją galutinių tikslų požiūriu, tai nėra teisinga, nors žiūrint iš pozityvizmo pusės – situacijos keblumas nežiūrimas, juk išimtinis reguliavimas netaikomas pagal analogiją⁸⁰.

Situacijos, kai teisinis formalizmas tampa gremėzdiškas ir nenaudingas (tiek ekonomiškai, tiek kokybiškai) teisės subjektams, yra neretas reiškinys, štai, pavyzdžiui, dar viena situacija, kai formalus teisinis reguliavimas gali tapti žalingas.

*Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų įstatymo 39 straipsnis*⁸¹. *Viešosios įstaigos organizuojamo viešojo konkurso kvalifikaciniai reikalavimai – sąlygos*⁸². *EB Direktyva Nr. 2001/23/EB „Dėl valstybių narių įstatymų, skirtų darbuotojų teisių apsaugai įmonių, verslo arba įmonių ar verslo dalių perdavimo atveju, suderinimo“*⁸³. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.402 straipsnis*⁸⁴.

Situacija:

Viena valstybės įstaiga, organizuoja viešųjų pirkimų konkursą, kurio pagalba perka paslaugas (įstaigos darbuotojų kelionių transporto organizavimas,

⁷⁹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. VŽ, 2000, NR. 74, Publ. Nr. 2262.

⁸⁰ Lastauskienė G. „Vertybiškai neutrali teisės samprata. Jos ženklai Lietuvos teisinėje mintyje ir praktikoje“ // Teisės Problemos 2006/1 (51), Vilnius. 2006. P. 15-16.

⁸¹ Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų įstatymas. VŽ, 1996, Nr. 84, Publ. Nr.:2000.

⁸² Įsivaizduojamos viešojo konkurso sąlygos.

⁸³ 2001 m. kovo 12 d. Tarybos direktyva 2001/23/EB dėl valstybių narių įstatymų, skirtų darbuotojų teisių apsaugai įmonių, verslo arba įmonių ar verslo dalių perdavimo atveju, suderinimo, http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=27445, [2007-03-31].

⁸⁴ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. VŽ, 2000, Nr. 74, Publ. Nr. 2262.

aviabilietus ir papildomas paslaugas) iš kelių kelionės agentūrų. Pirkimo sąlygose yra numatyta, kad „tiekėjo veiklos parduodant aviabilietus laikotarpis privalo būti ne mažesnis kaip 3 metai“. Valstybinė įstaiga, apsvarsčiusi kandidatų pateiktus pasiūlymus, nusprendžia, kad iš konkurso reikia pašalinti kelionių agentūrą „A“, nes šios veiklos pradžios momentas (kas yra tiesiogiai siejama su minėtos įmonės registracija) yra tik šiek tiek daugiau nei dveji metai.

2003 m. kelionių agentūros „C“ pardavimo ir rinkodaros departamento pardavimo skyrius buvo panaikintas, o visi šio skyriaus darbuotojai trišaliu darbuotojų, kelionių agentūros „C“ ir kelionių agentūros „B“ susitarimu buvo perkelti į naujai įsteigtą įmonę – „A“. Nuo to laiko aviakompanija „C“ nebevykdo bilietų pardavimo funkcijos ir šią veiklą perdavė minėtai „A“ kompanijai. Minėtos aplinkybės atitinka verslo perdavimo sampratą tiek pagal EB Direktyva Nr. 2001/23/EB „Dėl valstybių narių įstatymų, skirtų darbuotojų teisių apsaugai įmonių, verslo arba įmonių ar verslo dalių perdavimo atveju, suderinimo“, tiek pagal LR civilinio kodekso 6.402 straipsnio prasmę. Taigi kelionių agentūros „C“ darbuotojų darbo funkcijos yra susijusios būtent su aviabilietų pardavimu. Kelionių agentūros „A“, po bendrovių restruktūrizavimo, žmogiškuosius išteklius sudaro buvę aviakompanijos darbuotojai, turintys didelį patyrimą (daugiau nei 10 metų) paslaugų pardavimo srityje ir dauguma jų įgiję tarptautinius IATA (Tarptautinė Oro transporto asociacija) sertifikatus ir diplomus. Visa funkcijų perdavimo procedūra, viešajai įstaigai, kuri organizavo viešąjį konkursą, buvo žinoma, todėl situacijos sprendimas tampa tiesiogiai priklausomas nuo to, kokį konkurso keliamų sąlygų aiškinimą pasirinks konkursą organizuojanti įstaiga.

Esant formaliam, arba pozityvistiniam teisės supratimui, ši situacija tampa gana paprasta ir sprendžiama vienareikšmiškai – konkurse dalyvavusi įmonė neatitinka konkursui keliamų sąlygų - nėra užsiėmusi specifine (būtina organizuojančiai įstaigai) veikla daugiau kaip trejus metus, todėl jos pasiūlymas yra atmetamas. Tačiau ar toks sprendimas yra teisingas, juk tikrasis šio reikalavimo tikslas yra užtikrinti, kad kandidatuojančios kompanijos, turėtų sukauptą patirtį atitinkamoje srityje, kad užtikrintų suteikiamų paslaugų kokybę. Esant tokiai situacijai tampa svarbus teisės ribų klausimas. Esant pozityviam supratimui, teisės ribos lieka griežtai nustatytos rašytine forma, nepajudinamos, to kas yra už rašytinės teisės ribų – pozityvistai nemato, nes tai nepatenka į jų poveikio sferą. R. Posneris teisingai pastebi, kad teisė negali būti redukuota į vien aiškias konstitucijos ir įstatymų normas arba į taisykles ir pasirenkamus valios pareiškimus. Didelė teisėjų taikomos teisės dalis, neminint jau „teisės“, kuri mums

pasako, ar taisyklės ir patys teisėjai yra teisėti, susideda iš moralinių ir politinių pasvarstymų⁸⁵.

Tiek mūsų teisės teorijoje, tiek teisės praktikoje galime rasti daug pozityvizmo apraiškų ir nuostatų. Teisinio ginčo šalims renkantis teisinę poziciją, ko gero, patikimiausia orientuotis į formalius teisės atpažinimo kriterijus arba jų neigimą. Iš pozityvizmo pozicijų svarbu nustatyti, kad normą priėmė kompetentinga institucija, nepažeidusi hierarchiškos teisės aktų sistemos reikalavimų arba, kad sprendimą priimančias subjektas peržengė savo įgaliojimų ribas. Kaip pastebi G. Lastauskienė „ko gero, bene ryškiausia teisinio pozityvizmo tendencija funkcionuojančioje Lietuvos teisinėje sistemoje – teisinio teksto interpretavimo tendencijos. Ir toliau Lietuvos teismų (neturint galvoje Konstitucinio teismo) sprendimuose vyrauja pozityvizmui būdingiausi aiškinimo būdai: lingvistinis, loginis, tikslinis (nustatant įstatymų leidėjo tikslus), sisteminis (pastaruoju dažniausiai siekiama pagrįsti sprendimą teisės normų sistemos, o ne visos teisės požiūriu).“⁸⁶

Sunku pasakyti, kaip elgtųsi Lietuvos aukščiausi teismai nagrinėdami aptartas situacijas, tačiau, svarbu pabrėžti, kad, štai pavyzdžiui, kasaciniame teisme išskiriami keli svarbūs momentai. Pirma, pabrėžiama teismo pareiga vykdyti teisingumą ne formaliu, o moralės požiūriu. Teisingumo kriterijus, šioje situacijoje iš esmės reikštų atsakymą į klausimą, kas yra svarbiau: ar tai, kad organizuojanti viešąjį konkursą įstaiga preciziškai laikosi konkurso sąlygų, kas atitinka teisėtus lūkesčius, teisės apibrėžtumą ir aiškumą, ar kad įmonė dalyvaujanti viešajame konkurse ištikrųjų atitinka keliamus reikalavimus nepaisant formalios teksto išraiškos. Kitaip tariant, susiduriame su vertybių konkurencija, teismas turi pasirinkti, kuriai iš sprendimo alternatyvų jis suteikia prioritetą arba kuris sprendimas labiau atitiktų teisingumo kriterijus. Antra, teismas turi pareigą neapsiriboti mechanišku teisės normos taikymu ir apsvarstyti visas galimas teismo sprendimo alternatyvas, pasirinkti tinkamiausią iš jų ir atitinkamai argumentuoti savo pasirinkimą⁸⁷.

Apibendrinant svarbu pažymėti, kad „pozityvistinė teisės samprata, atsiribojusi nuo vertybinės teisės analizės, suteikė pirmumą teisiniui stabilumui, o ne teisingumui ir atvirai atsisakė puoselėti iliuzijas, kad teisingo sprendimo paieška gali būti

---

⁸⁵ Posner R.A. Jurisprudencijos problemos / Vilnius. Eugrimas, 2004. P. 203.

⁸⁶ Lastauskienė G. „Vertybiškai neutrali teisės samprata. Jos ženklai Lietuvos teisinėje mintyje ir praktikoje“ // Teisės Problemos 2006/1 (51), Vilnius. 2006. P. 20-21.

⁸⁷ Mikelėnas V. ir Mikulėnienė D. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai / Vilnius. Justitia, 1999. P. 27.

atskaitos taškas. Daugybei funkcionuojančiai teisei svarbių problemų paieškos keliai nebuvo pasiūlyti⁸⁸.

2.2. Teisės taikymas

Baigiamoji teisinio reguliavimo stadija yra teisės taikymas. Teisės taikymas užima ypatingai svarbią vietą visuomenės gyvenime, be jo piliečiai sunkiai įgyvendintų savo teises, kadangi teisės taikymas yra kaip valstybės pagalba ir kaip teisingumo vykdymas.

Kaip pažymi S. Vansevičius, „tai individuali teisinė veikla nagrinėjant teises bylas, ir dėl tokios veiklos teisės sistemoje atsiranda individualūs paliepimai (potvarkiai)⁸⁹. Pasak A. Vaišvilos, teisės taikymas - tai kompetentingų valstybės institucijų ar pareigūnų (taip pat įmonių, kompanijų vadovų) veikla, kuria pagelbėjama piliečiams pasinaudoti savosiomis teisėmis, jas apginti pažeidimo atvejais. Taip pat tai gali būti veikla, kuria apribojamos asmens teisės, jei jis atsisako vykdyti jam privalomas pareigas⁹⁰.

Tokia teisės taikymo samprata iš pažiūros susiaurina teisės taikymą iki valstybės institucijų darbo. Svarbu pažymėti, kad teisės realizacija užsiima bet kokie teisės subjektai, o teisės taikymas įgyvendinamas tik kompetentingų valstybės organų, valdininkų ir specialiai įgaliotų visuomenės organų. Kiekvienas asmuo vienaip ar kitaip stengiasi įgyvendinti ar apginti savo teises, tačiau ne visada pakanka vien tik asmens pastangų. Tais atvejais jie gali kreiptis pagalbos į valstybės institucijas, kurios turi įgaliojimus taikyti teisės normas, kad valstybė padėtų jiems pasinaudoti savo teise, arba pašalintų kitų asmenų ar institucijų neteisėtai daromas kliūtis, kurios trukdo ja naudotis. Pozityviu požiūriu teisės taikymas - tai valstybės pagalba asmeniui pasinaudoti pozityviosios teisės jam suteikta ar pripažinta subjektine teise. Negatyviu požiūriu teisės taikymas - tai neigiamų sankcijų taikymas asmeniui, kuris naudodamasis subjektinėmis teisėmis, nevykdo (atsisako vykdyti) šias teises legalizuojančių pareigų⁹¹.

---

⁸⁸ *Cit. Op.* 86, P. 22.

⁸⁹ Vansevičius S. Valstybės ir teisės teorija. / Vilnius. Justitia, 2000. P. 203.

⁹⁰ Vaišvila A. Teisės teorija. / Vilnius. Justitia, 2000. P. 303.

⁹¹ Vansevičius S. Valstybės ir teisės teorija. / Vilnius. Justitia, 2000. P. 203.

Visumoje, teisės taikymas yra svarbus tuo, kad padeda atskirti vienus procesus nuo kitų, ir analizuoti teisės funkcionavimą (veikimą) atskiruose segmentuose. Teisės taikymas - tai vientisas, tačiau sudėtingas ir daugiapakopis procesas, kuriame, remiantis skirtingais teisės teorijos šaltiniais, būtų galima išskirti nuo 3 iki 5 pagrindinių teisės taikymo tarpsnių, dar kitaip vadinamų stadijų. Kiekviena jų neišvengiamai yra įtakojama teisės sampratos.

Dažniausiai išskiriamos šios teisės taikymo stadijos⁹²:

1. Teisinės bylos faktinių aplinkybių nustatymas ir analizė.
2. Nustatytų faktinių aplinkybių (veikos) byloje teisinis įvertinimas.
3. Teisės normos aiškinimas.
4. Sprendimo teisinėje byloje priėmimas, šio sprendimo pagrindimas ir išdėstymas teisės normų taikymo akte.
5. Teisės taikymo akte apibrėžto konkretaus valstybinio valdingo paliepimo įvykdymas.

Teisės taikymo aktai skirstomi pagal prasmę: teismo sprendimai, individualūs valstybės potvarkiai, kiti taikymo aktai. Klasifikacijų yra be galo daug, tačiau mus domina tik nedaugelis jų. V. Mikelėnas ir D. Mikelėnė teisės taikymą supranta kaip praktinę tam tikrų įgaliotų subjektų veiklą, kai teisiškai įvertinama individuali gyvenimo situacija ir nustatomos teisės subjektų teisės ir pareigos⁹³. Kadangi teisės taikymas vienaip ar kitaip susijęs su valstybės prievarta, neabejotina, kad taikyti teisę gali turėti tik toks subjektas, kuris yra įgaliotas tokią teisę turėti. Istoriniame teisės kontekste, teisės kūrimas, teisės taikymas, baudimas už nusižengimus priklausė vienam subjektui – valdovui. Tačiau modernioje visuomenėje, įsigalėjo valdžių padalijimo principas, todėl visos šios funkcijos atiteko skirtingiems subjektams. Valdžių padalijimo doktrina aiškiai įtvirtinta ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 straipsnyje: „Valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė, Teismas“⁹⁴. Taigi valdžių padalijimo doktrina reiškia, kad teisminei valdžiai yra priskiriama teisingumo vykdymo misija. Teismas sprenddamas ginčą, siekdamas sprendimo ir jį priimdamas – visada stengiasi jį pateisinti – argumentuoti. Toks argumentavimas, esant

⁹² *Vaišvila A.* Teisės teorija. / Vilnius. Justitia, 2000. P. 307-309.

⁹³ *Mikelėnas V. ir Mikelėnė D.* Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai / Vilnius. Justitia, 1999. P. 47.

⁹⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucija. VŽ, 1992, Nr.: 33, Publ. Nr.: 1014.

ginčui tarp dviejų šalių, o šio darbo kontekste tarp dviejų, trijų ar netgi daugiau teisės sampratų, tampa labai svarbus ir lemiamas.

Magistrinio darbo kontekste, teisės taikymas bus suprantamas kaip įvairaus pobūdžio bylų, situacijų analizė, kuriose vienaip ar kitaip lemiamą žodį taria teismai. Taigi, analizuosime teismų precedentes, kuriuose ryškiausiai atsiskleidžia teismų požiūris į teisės sampratą bei teisės mokslininkų pozicijos nagrinėjamų klausimų kontekste.

Niurnbergas ir teisinio pozityvizmo ribos

XXa. vidurys istorijoje buvo pažymėtas Hitlerio, Stalino, kitų totalitarinių režimų karo nusikaltimais, Pirmojo ir Antrojo pasaulinių karų žiaurumais. Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, po ilgakai užtrukusių pasitarimų karo nusikaltėlių teismo idėjai pritarė pagrindinių šalių nugalėtojų – JAV, Didžiosios Britanijos, SSRS ir Prancūzijos – atstovai. 1945 m. lapkričio 20 d. Jungtinių Amerikos Valstijų okupacinėje Vokietijos zonoje, Niurnbergo miesto Teisingumo rūmuose, įvyko pirmasis Tarptautinio karo tribunolo posėdis. Jo metu buvo išdėstytos esminės kaltinimų nuostatos 24-iems karo nusikaltimais kaltinamiems nacistinės Vokietijos politiniams ir kariniams veikėjams.

Tikslumo dėlei vertėtų pažymėti, kad terminas "Niurnbergo procesas" reiškia du nacių karo nusikaltėlių teismų etapus, vykusius po karo.

Pirmieji teismai įvyko 1945 m. lapkričio 20 d. - 1946 m. spalio 6 d. Juos vykdė Tarptautinis karinis tribunolas, kurį sudarė Prancūzijos, Didžiosios Britanijos, Sovietų Sąjungos ir JAV atstovai. Šiame etape buvo teisiami politiniai, kariniai ir ekonominiai Trečiojo Reicho lyderiai, kuriuos Sąjungininkai buvo paėmę į nelaisvę. Tarp jų buvo A. Rosenbergas, J. Streicheris (Štreicheris - liet.k.), E. Kaltenbruneris, J. Ribentropas, R. Hessės ir kt. Tačiau patys žymiausi iš jų - Hitleris, Himleris ir Giobelsas (Gebelsas-liet.k.), nusižudė dar prieš karo pabaigą.

Antrajame etape teismą vykdė Niurnbergo karinis tribunolas, kurį įsteigė JAV Vyriausybės biuras Vokietijoje. Jame buvo teisiami 12 aukšto rango Trečiojo Reicho pareigūnų, tarp kurių buvo ministrų kabineto nariai, diplomatai, gydytojai, vykdę medicininius eksperimentus ir SS karininkai, dirbę koncentracijos stovyklose ar vykdę genocidą nacių okupuotose teritorijose.

Teisiniu Niurnbergo teismo pagrindu tapo 1945 m. rugpjūčio 8 d. pasirašytas „Londono susitarimas“. Pagal šį susitarimą buvo įkurtas Tarptautinis karinis

tribunolas, kurį sudarė 8 asmenys (keturi teisėjai ir jų padėjėjai). Kaltinimai buvo suskirstyti į tris kategorijas: nusikaltimai taikai, t.y. – agresinio karo planavimas, paruošimas ir vedimas; karo nusikaltimai – bendru valstybių susitarimo pagrindu priimtų kariavimo įstatymų ir taisyklių pažeidimai (pavyzdžiui, karo belaisvių žudymas); nusikaltimai žmoniškumui – masinis žmonių naikinimas rasiniu, etniniu ir religiniu pagrindu bei žiaurus elgesys su civiliais okupuotų teritorijų gyventojais. 1945 m. spalio 19 d. buvo pateikti kaltinimai 24 pagrindiniams įtariamiesiems. Tiesa, su kaltinimais susipažino tik 23 kaltinamieji, kadangi nacionalsocialistų partijos kanceliarijos vadovas, A. Hitlerio asmeninis sekretorius M. Bormanas, buvo teisiamas „už akių“, neturint patikimos informacijos apie jo likimą – nežinant, ar jis gyvas, ar miręs. Teismo pradžios nesulaukė ir R. Lejus, Vokietijos Darbo fronto vadovas, spalio 25 d. nusižudęs savo vienutėje⁹⁵.

Niurnbergo karo nusikaltėlių teismas oficialiai prasidėjo 1945 m. lapkričio 20 d. Pagrindinė kaltinimų medžiaga buvo atrinkta iš Vokietijos vyriausybės karinės, diplomatinės ir ekonominės dokumentacijos. Renkant įrodymus apie nusikaltimus žmogiškumui, buvo pasitelkta ir vaizdinė medžiaga iš nacių koncentracijos stovyklų (Buchenveldo, Osvencimo), pateikiami išgyvenusių liudininkų parodymai. Anot teismo stebėtojų, dalis kaltinamųjų buvo šokiruoti ir sukrėsti pamatytų vaizdų, kiti atvirai nuobodžiavo. Tačiau nė vienas kaltinamasis nepripažino savo kaltės. Kaltinamieji gynėsi – esą jie nėra teisiškai atsakingi už įvykdytus nusikaltimus, nes tuo metu vykdė vyriausybės įsakymus. Tarptautinio karinio tribunolo teisėjai šį argumentą kategoriškai atmetė. Galutiniame nuosprendyje buvo pabrėžta, kad „svarbiausia – ne įsakymo buvimas, bet moralinio pasirinkimo galimybė (paklusti arba nepaklusti žmogiškumui prieštaraujančiam įsakymui)“⁹⁶.

Niurnbergo procesas yra svarbus tuo, kad jo analizė yra susijusi su plačiai diskutuojamu klausimu, kuris ilgai atrodė esminis ginčiuose apie tai, kas yra teisė t.y. ar Niurnbergo didžiųjų karo nusikaltėlių Tribunolas buvo teisėtas. 1946 m. gruodžio 11 d. rezoliucijoje JTO Generalinė Asamblėja patvirtino Niurnbergo Tarptautinio Karinio Tribunolo statuto⁹⁷ ir nuosprendžio principus, pripažindama juos tarptautinės teisės principais. Taip buvo sukurtas precedentas, įtvirtinantis ne tik agresijos uždraudimą, bet ir

⁹⁵ http://fr.wikipedia.org/wiki/Proc%C3%A8s_de_Nuremberg, [2007-04-03].

⁹⁶ Nuremberg – Jugement du Tribunal Militaire, www.vho.org/aaargh/fran/livres3/jugement.pdf, [2007-02-21].

⁹⁷ Niurnbergo Tarptautinio Karinio Tribunolo Statutas, http://www.amade-mondiale.org/campaign/download/statut_tribunal_militaire_nuremberg_1945_fr.pdf, [2007-03-26].

numatantis atsakomybę už nusikaltimus gyvybei, nepriklausomai nuo to, kokia pozityvioji teisė vyrauja konkrečioje aplinkoje.

Tribunolas rėmėsi Tarptautinio karinio tribunolo statuto normomis⁹⁸, kurios buvo sukurtos tik tam įvykiui, taigi, neegzistavo (pozityviosios teisės išraiška) tuo metu, kai buvo vykdomi nusikaltimai. Juolab kaltinamieji veikė pagal tuo metu Trečiajame Reiche galiojusius nacių įstatymus ir dekretus. Šios bylos, Niurnbergo proceso, analizėje nesikoncentruosime ties Tribunolo teisėtumo klausimu, o tiesiog mėginsime atsakyti į pragmatinį klausimą, ar buvo protinga nubausti nacių vadovus, naudojant teisės normas ir remiantis prigimtinė teise.

Įdomi diskusija dėl nacių įstatymų teisėtumo užvirė tarp dvejų teisės mokslininkų – H. L. A. Harto ir Lono Fullerio.

H. L. A. Hartas baiminasi, kad, jei teisė ir moralė bus vertinami kartu, nacių įstatymų moralinis pasmerkimas išstirps. Jis nenori, kad moralinius dalykus aptemdytų dėmesio perkėlimas į teisiškai skambančius klausimus, ar įstatymai tikrai buvo įstatymai; jis nenori, kad žmonės galvotų, jog jie turi moralinę pareigą laikytis bet kokio įstatymo, kurio teisinis galiojimas neginčijamas⁹⁹. Taip pat jis siūlo žodį „įstatymas“ laikyti sinonimu pozityviajai teisei, kuriai priklausė nacių įstatymai ir dekretai, tačiau nepriklausė Niurnbergo tribunolo taikyti principai.

H. L. A. Hartas sako, kad „galima sutikti, jog Vokietijos informatoriai, savanaudiškais tikslais padėję nubausti kitus asmenis pagal tuos siaubingus įstatymus, padarė moralės draudžiamą dalyką; tačiau moralė taip pat reikalauja, kad valstybė baustų tik tuos, kurie, darydami blogį, darė tai, ką valstybė tuo metu draudė. Tai *nulla poena sine lege* principas. Jeigu reikia pasikėsinti į šį principą, kad būtų galima išvengti to, kas laikoma didesniu blogiu negu šio principo paaukojimas, tiesiog gyvybiškai būtina tuos dalykus, kurie pastatyti ant kortos, aiškiai identifikuoti. Retroaktyvios baudmės atvejais neturi būti panašūs į įprastinius nubaudo už tuo metu neteisėtą veiką atvejus. Nesudėtinga pozityvistinė doktrina, teigianti, jog moraliai neteisingos normos vis tiek gali būti teisė, turi bent jau tokį pranašumą, kad ji nesiūlo apsimesti, jog ekstremalioomis sąlygomis nereikės rinktis kurios nors iš kelių blogybių“¹⁰⁰.

Ši citata rodo, kad po Antrojo pasaulinio karo teisinio pozityvizmo doktrina tapo lankstesnė: ji ėmė pripažinti pozityviosios teisės ir kitų žmogaus elgesį veikiančių, nerašytų taisyklių, kas galėtų būti įvardijama kaip moralė, ryšį. Tai buvo objektyvu ir

⁹⁸ Niurnbergo Tarptautinio Karinio Tribunolo Statutas, http://www.amade-mondiale.org/campaign/download/statut_tribunal_militaire_nuremberg_1945_fr.pdf, [2007-03-26].

⁹⁹ Posner R.A. Jurisprudencijos problemos / Vilnius. Eugrimas, 2004. P. 192.

¹⁰⁰ Hart H. L. A. Teisės samprata. / Vilnius. Pradai, 1997. P. 337.

neišvengiama, nes griežtas teisinio pozityvizmo doktrinos nuostatas griovė būtinumas tiek moraliai, tiek teisiškai pasmerkti fašistines diktatūras ir jų žiaurumus. Be pozityvizmo liberalizavimo būtų neįmanomas Niurnbergo procesas ir apskritai fašistinių režimų pasmerkimas¹⁰¹.

L. Fuller'io argumentacija pažymi svarbų dalyką, kad, jeigu nacių įstatymai buvo teisė, tai nustatinėdami nacių piktadarybes, būsime priversti pripažinti kai kuriuos jų nuopelnus, pvz., ištikimybę. Tačiau tokiu atveju kyla klausimas, kaip visiškai amoralūs įstatymai gali duoti pagrindą net ir labai teigiamo pobūdžio moraliniam reikalavimui paklusti nemoraliems įstatymams¹⁰².

Taigi prigimtinės teisės, kurios priklauso žmonėms yra prigimtinės ta prasme, kad jos yra ikikonvencinės, moraliniu požiūriu pirmesnės už kiekvieną visuomeninę instituciją ar sutartinę tvarką. Dauguma prigimtinės teisės teoretikų, aiškindami prigimtines teises, remiasi pamatiniais teiginiais apie prigimtinių įstatymų – būtinas moralines tiesas, tam tikrus deramo elgesio principus, kurie tiesiogiai išplaukia iš paties žmogaus prigimties. R. Posneris pateikia gerą pavyzdį: „Jei būtų priimta Konstitucijos pataisa, numatanti juodaodžių vergovės atstatymą arba jų deportavimą į Afriką, ją pritaikę federaliniai teisėjai negalėtų sulaukti moralinio pateisinimo už nuorodą, kad jie vykdė galiojančią pozityviają teisę“¹⁰³.

Kaip teisingai pastebi R. Posner'is „Fuller'io ir Harto ginčas – tai kultūrinis ir intelektualinis ginčas tarp amerikiečio ir anglo. Kadangi Jungtinės Valstijos turi teismuose tiesiogiai taikomą Konstituciją, kurioje yra ir bendro pobūdžio garantijų, kaip lygi teisė į gynybą ir teismo proceso teisėtumas, ir specifinių draudimų ir garantijų, o Anglija neturi nei rašytinės Konstitucijos, nei įstatymų teismo priežiūros praktikos, visiškai amoralūs įstatymai Jungtinėse Valstijose bus pripažinti neteisėtais, o Didžiojoje Britanijoje viso labo – giliai amoraliais. Teisės ir moralės susipynimas dviejuose šalyse yra skirtingas“¹⁰⁴.

R. Posner'io nuomone, žodis „teisė“ yra dažnai ir nekenksmingai vartojamas apibrėžti ir pozityviajai teisei su visomis jos ydomis, o taip pat ir prigimtinėi teisei kartu. Todėl nėra prieštaravimo posakyje, kad naciai laikėsi pozityviosios teisės, bet pažeidinėjo prigimtines teises. Minėtas autorius labai teisingai pažymi, kad „žmogžudystė yra tyčinis neteisėtas žmogaus nužudymas, tačiau be jokios semantinės įtampos sakome, kad naciai atsako už žydų, čigonų ir kitų grupių žudynes, nors žudymai buvo leidžiami

¹⁰¹ Mikelėnas V. ir Mikulėnienė D. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai / Vilnius. Justitia, 1999. P. 39.

¹⁰² Posner R.A. Jurisprudencijos problemos / Vilnius. Eugrimas, 2004. P. 192.

¹⁰³ Cit. Op. 102, P. 194.

¹⁰⁴ Cit. Op. 102, P. 193.

nacių pozityviosios teisės“¹⁰⁵. Juk yra neįsivaizduojama, kad nacių nusikaltėliams būtų buvę leista vaikščioti laisviems.

Teisinio pozityvizmo ir normatyvizmo atstovai šioje situacijoje konflikto net neturėtų pastebėti – štai, pavyzdžiui, pozityvistui Austinui įstatymai – tai suvereno – nepriklausomos politinės visuomenės aukščiausios teisinės valdžios – komandos, paprastai išreiškiamos per įstatymų leidybą ir garantuotos valstybės sankcijų. Teisėjai yra suvereno valios reiškėjai, jų teisės kūrimo galios egzistuoja tik suvereniai valdžiai jas delegavus. Šios teorijos pagrindinė atrama yra teiginys, kad visa teisė tiesiogiai ar netiesiogiai kyla iš valstybės, tai yra iš politiškai organizuotos visuomenės aukščiausios politinės valdžios. Teisė yra pripažinta įvairiais formaliais kriterijais, kurie mums padeda atpažinti, kad tai yra suvereno valia (pvz. parlamento aktas yra priimtas nepažeidžiant nustatytos tvarkos ir pan.). Svarbiausia, ji pripažįstama teise, nes už jos yra valstybės jėga.¹⁰⁶ Taigi vadovaujantis tokia samprata, visi nacių nusikaltimuose dalyvavę asmenys yra blogų įstatymų aukos, todėl turėtų būti pripažinti nekaltais.

Kaip pastebi R. Šimašius, teisės samprata paprastai yra siejama su valstybe, o valstybei yra priskiriamas būtinas suvereniteto požymis, kuris rodo galią, nesaistomą jokiomis kitomis galiomis. Tačiau konvencija yra galbūt tik dėl teisės sampratos, tačiau ne dėl suvereniteto, nes ne viskas, kas išplaukia iš suvereniteto doktrinos yra pripažįstama teise (pavyzdžiui nacionalsocialistinės Vokietijos pozityvioji teisė), ir atvirkščiai, ne viskas kas pripažįstama teise, kyla iš suvereno (pavyzdžiui, *lex mercatoria*). Minėtas autorius pažymi, kad pripažinus suvereniteto koncepcijos trūkumus (ką jis įrodo darbe), dėmesys atkreipiamas į kitokią teisę, kuri yra nebūtinai formali, nebūtinai centralizuota, jos struktūra nebūtinai hierarchinė, o ir visa teisės tvarka nebūtinai monocentrinė. Taigi teisė remiasi ne suvereno aprobavimu, bet visuomenės nuomone, kuri dažnai gali sutapti su valstybės teisės reikalaujamu elgesiu, bet gali ir nesutapti. Autorius pastebi, kad teisės sąvoka yra daugiapasmė kaip ir pati teisės samprata, o pati valstybė teisei yra nebūtiną¹⁰⁷. Tai jau buvo aptarta šiek tiek anksčiau, bet svarbu pažymėti, kad būtent šie keblumai, susiję su teisės sampratos ir sąvokos problematika lemia daugybę neigiamų teisės aspektų. Kaip pastebi V. Mikelėnas ir D. Mikelėnienė “pozityvistai vertina ir teisinę valstybę: jų nuomone, fašistinė Vokietija, kaip ir Didžioji Britanija ar Prancūzija, buvo teisinė valstybė, nes diktatoriaus galia A. Hitleriui buvo suteikta teisiniu būdu. Tokio pobūdžio kritikai teigia, kad tada reikėtų tik užjausti nacių įstatymų vykdytojus, bet

¹⁰⁵ Posner R.A. Jurisprudencijos problemos / Vilnius. Eugrimas, 2004. P. 193.

¹⁰⁶ Cotterell R. Teisės sociologija. Įvadas. / Kaunas. 1997. P. 42.

¹⁰⁷ Šimašius R. Teisinis pliuralizmas (daktaro disertacija). Vilnius: Lietuvos Teisės universitetas, 2002. P. 55-59.

negalima būtų jų teisti, nes jų veiksmai atitiko teisę. Teisinis pozityvizmas tokiu būdu leidžia pateisinti A. Hitlerio, J. Stalino, Pol Poto, visų kitų režimų nusikaltimus. Laikantis tokios pozicijos, problemiška taptų patraukti baudžiamojon atsakomybėn nacistinius nusikaltėlius, genocido vykdytojus, nes jų gynyba, galėtų remtis pozityviosios teisės požiūriu, neginčijamu argumentu – jie tik vykdė tuo metu galiojusias teisės normas, o vykdyti teisės normas negali būti nusikaltimas¹⁰⁸.

Iš tiesų ši dilema Vokietijos teismams kilo jau du kartus – po Antrojo pasaulinio karo, kai Vokietijos Federacinės Respublikos teismai teisė buvusius nacių informatorius, o taip pat šio amžiaus devintajame dešimtmetyje suvienytoje Vokietijoje, šios teismams nagrinėjant ir vertinant Vokietijos Demokratinės Respublikos slaptosios tarnybos informatorių veiklą. Buvo suabejota kaltumu ir baudžiamumu: ar galima teisti skundikus, kurių pranešimai lėmė žmonių įkalinimą ar net mirtį, jeigu, ne tik pagal oficialiąją to meto „moralę“, bet ir pagal pozityviają teisę, skusti buvo pareiga? Vokietijos teismai, teisdami informatorius arba pagal nukentėjusiųjų ieškinius išieškodami iš jų padarytą žalą, iš esmės rėmėsi moralės principais, motyvuodami tuo, kad toks elgesys yra „priešingas tyrai visų padorių žmonių sąžinei ir teisingumo jausmui“¹⁰⁹.

Kaip pastebi V. Mikelėnas ir D. Mikelėnienė, „analogiška problema aktuali ir šiandieninėje Lietuvoje. Teisinio pozityvizmo požiūriu, J. Stalino vykdytos represijos, trėmimai, „troikų“ veikla ir t.t. vertintina kaip teisėta, nes visa tai vyko remiantis tuo metu priimtais statutinės teisės šaltiniais. Vadinasi, problemiška būtų teisti KGB informatorius, stribus, aukštus TSKP funkcionierius ar riboti jų teises. Šių problemų nekiltų, jei būtų vertinama prigimtinės teisės požiūriu: nors visa tai darytina pagal tuo metu galiojusius įstatymus, tačiau šie prieštaravo prigimtinei teisei, todėl negali būti pripažinti galiojančia teise; galiojančios teisės nebuvo, todėl išvardinti veiksmai buvo neteisėti ir už juos galima taikyti teisinę atsakomybę¹¹⁰.

Kitas teisinio pozityvizmo ir normatyvizmo atstovas - H. Kelzenas, būdamas nuoseklus savo „grynosios teisės“ doktrinos šalininkas, teigia, kad „teisės mokslo požiūriu, nacių teisė buvo teisė. Galime sielotis, tačiau negalime paneigti, kad ji buvo teisė“¹¹¹.

Pozityvistai pastebi, kad susidurdami su teisės norma, klausimas dėl teisės teisingumo vyraujančios moralės kontekste – nereikšmingas. Teisės norma liekanti teisės

---

¹⁰⁸ Mikelėnas V. ir Mikelėnienė D. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai / Vilnius. Justitia, 1999. P. 39.

¹⁰⁹ Markesinis B. S., http://www.ucl.ac.uk/laws/global_law/german-cases/print_bundes.shtml?16jan1953, [2007-04-01].

¹¹⁰ Kelsen H. Grynoji teisės teorija. / Vilnius. Eugrimas, 2002. P. 39.

¹¹¹ Cit. Op. 110, P. 38.

norma, net ir tada, kai nėra teisinga ir morali, o „pozityviosios teisinės tvarkos galiojimo negalima paneigti dėl jos normų turinio“¹¹². Tačiau tai nereiškia, kad pozityvistai visiškai ignoravo moralės įtaką teisei, štai pavyzdžiui H. L. A. Hartas teigia, kad moralės „...įtaka pasiekia teisę arba staiga ir atvirai per įstatymų leidybą, arba tyliai ir palengva per teismo procesą“¹¹³. Dar daugiau, H. L. A. Hartas teigia, kad tarp teisės ir moralės egzistuoja „būtinai ryšys“ – „gera teisinė sistema tam tikrais atžvilgiais, tokiais kaip jau minėti [...] turi atitikti teisingumo ir moralės reikalavimus“¹¹⁴.

Tačiau nereikia pamiršti, kad H. L. A. Hartas priklausė nuosaiakesniems pozityvistams – neopozityvizmo krypties. Tuo tarpu H. Kelzenas ir kiti pozityvistai „atsisakė teikti pozityviajai teisei etinį-politinį vertybinį kriterijų, taigi ir galimą jos pateisinimą“¹¹⁵. H. Kelzenas kritikuodamas prigimtinės teisės doktriną teigė, kad „Dievas per gamtą, kaip jo valios išraišką, įsako žmonėms elgtis tam tikru būdu, yra tam tikra metafizinė prielaida, kurios negali priimti nei mokslas apskritai, nei konkrečiai teisės mokslas“¹¹⁶.

Neopozityvisinėms teisės sampratoms, atvirkščiai, būdinga viena ar kita forma atskirti teisę ir įstatymą, todėl teisė čia suprantama kaip kažkas objektyvaus, nepriklausančio nuo teisę kuriančios (valstybinės) valdžios valios, kaip atskiras, skirtingas nuo kitų, socialinis reiškinys. Tokiam sampratos tipui yra būdinga natūralistinis (prigimtinis) ir libertarinis (kuriam būdingas normose konkretizuotas formalios lygybės principas) požiūriai į teisę. Libertarų požiūriu (kurie taip pat kritikuoja pozityvizmą) libertarinės teisės sampratos teorija yra labiau pagrįsta nei prigimtinės teisės teorija.

Taigi aplinkybė, kad, taikomos praktiškai, teisinio pozityvizmo idėjos gali sukelti skaudžių padarinių, paskatino šiuolaikinius šios doktrinos šalininkus sušvelninti požiūrį į prigimtinės teisės reikšmę. Be pozityvizmo liberalizavimo nebūtų įmanomas Niurnbergo procesas ir apskirtai fašistinių režimų pasmerkimas.

1946 m. rugsėjo 30 - spalio 1 dienomis buvo paskelbti nuosprendžiai karo nusikaltimais kaltinamų nacistinės Vokietijos politinių ir karinių veikėjų byloje. Vienuolikai kaltinamųjų buvo paskelbtas mirties nuosprendis. Spalio 16 d. dešimt kaltinamųjų buvo pakarti Niurnberge. Vienuoliktasis, H. Geringas, nusižudė bausmės išvakarėse. Paliktame priešmirtiniame raštelyje jis paaiškino, kad neprieštarautų, jei mirties bausmė būtų įvykdyta sušaudant, tačiau pakorimą traktavo kaip negarbingą ir žeminantį bausmės įvykdymo būdą. Aštuoni kaltinamieji buvo nubausti skirtingos

¹¹² Kelsen H. Grynoji teisės teorija. / Vilnius. Eugrimas, 2002. P. 188.

¹¹³ Hart H. L. A. Teisės samprata. / Vilnius. Pradai, 1997. P. 327.

¹¹⁴ Cit. Op. 113, P. 329.

¹¹⁵ Cit. Op. 112, P. 190.

¹¹⁶ Cit. Op. 112, P. 191.

trukmės laisvės atėmimo bausmėmis (nuo aštuonerių metų iki gyvos galvos), trys iš jų buvo išteisinti. 1946 m. prasidėjęs Šaltasis karas tarp SSRS ir JAV, sutrukdė pilnai įgyvendinti Tarptautinio karinio tribunolo suformuotus teisingumo principus, tačiau vėlesniais metais šio tribunolo sprendimų įtakoje buvo suformuluota Genocido konvencija, Vieninga žmogaus teisių deklaracija, tarptautiniai karo nusikaltimų ir nusikaltimų žmoniškumui statutai¹¹⁷.

Deja, abejoti neverta – Niurnbergo tribunolas anaipol nebuvo pats teisingusias teismas žmonijos istorijoje¹¹⁸. Kita vertus, jis padarė labai svarbų darbą: nustatė tam tikrus fizinių asmenų atsakomybės už sunkiausias tarptautinės teisės pažeidimus principus, kurie ilgainiui tapo ypač svarbiomis tarptautinės teisės normomis. Būtent po Niurnbergo tribunolo buvo teisiškai įtvirtinti principai, kad asmuo yra atsakingas už padarytą tarptautinį nusikaltimą, net jeigu jis tuo metu buvo valstybės vadovas ar pareigūnas, kad įsakymo davimas arba vykdymas neatleidžia nuo atsakomybės, kai padaromas tarptautinis nusikaltimas prieštaraujantis žmonių prigimčiai. Niurnbergo tribunolo jurisprudencija tapo vadinamųjų postniurnberginėms teismo procesų bei tolesnių tarptautinių dokumentų, kuriančių tarptautinių nusikaltimų reglamentavimo sistemą, pagrindu, bei svariu argumentu teisinio formalizmo ir teisinio pozityvizmo kritikam.

Analizuojama situacija iškelia keletą pagrindinių diskusijos aspektų:

Pirma, kaip nustatyti, kada pozityviają teisę kurti įgaliojotas profesionalas – įstatymų leidėjas veikia savo įgaliojimų ribose. R. Posneris pažymi, kad „jei sakome, kad naciai „žudė“ žydus, ar tai nėra lygiavertiška pasakymui, kad nacių teisėjai, prokurorai, bausmių vykdytojai ir kt. viršijo savo veiklos įgaliojimų ribas? Jei taip, tuomet tai reiškia, kad kriterijai, kada asmuo turi įgaliojimus kurti teisę, yra nustatomi už teisinės veiklos ribų. [...] Prigimtinės teisės reikšmė slypi galbūt ne jos sugebėjime išspręsti normalius civilizuotoje teisės sistemoje iškylančius klausimus, o jos suteikiamoje pagalboje nustatant, kas yra civilizuota teisės sistema“¹¹⁹.

Antra, nepritariantys prigimtinės teisės teorijoms autoriai nurodo tokius, pagrindinius, trūkumus: teisė persipynusi su tokiomis neteisinėmis kategorijomis kaip moralė, dorovė ar religija; joje nėra aiškaus teisės atskyrimo nuo kitų socialinių reiškinių kriterijaus; lygybė, laisvė ir teisingumas traktuojamas ne kaip formalios teisinės charakteristikos, o kaip moraliniai, doroviniai reiškiniai. Taip pat prigimtinės teisės

---

¹¹⁷ http://perso.orange.fr/d-d.natanson/nuremberg_creation.htm, [2007-04-03].

¹¹⁸ Turima omenyje procesinę tribunolo pusę.

¹¹⁹ Posner R.A. Jurisprudencijos problemos / Vilnius. Eugrimas, 2004. P. 200.

teorijos šalininkams priekaištaujama, kad jie, susikoncentravę ties pozityvistų kritika, ignoruoja net ir protingas jų išvadas ir pasiekimus. Dažni klausimai susiję su prigimtinės teisės ir moralės turinio atkleidimu, kritikai teigia, kad tiek tradicinė, tiek naujoji (atgimusi) prigimtinės teisės tradicija neturi suprantamo apibrėžtumo ir visuotinum. Teigiama, kad niekuomet nebuvo, nėra ir nebus kažkokios vienintelės prigimtinės teisės, yra tik daugybė skirtingų prigimtinių teisių – tiksliau jų koncepcijų ir versijų. Po prigimtinės teisės pavadinimu, iš tiesų, yra daugybė skirtingų prigimtinės teisės variantų, ir kas dar nuostabiau, šis skirtingumas yra natūralus reiškiny. Galime pateikti pavyzdį, štai pavyzdžiui žmonija vystėsi įvairiai ir nevienodai, buvo įtakojama skirtingų vidaus ir išorės veiksnių, skiriasi kiekvienos bendruomenės, miesto, valstybės, netgi kontinento socialinė, kultūrinė, politinė, geografinė ir t.t. aplinka. Šis skirtingumas apima visas galimas mūsų gyvenimo sritis. Nenuostabu, kad skiriasi moralės, teisės sampratos supratimas. Per ilgą laiką, pasaulyje vykstant globalizacijos procesams, šie skirtumų ribos pradėjo nykti. Gali būti, kad tolimoje ateityje šios ribos išvis išnyks, ir bus priartėta prie maksimaliai panašios prigimtinės teisės ir moralės turinio sampratos. Tačiau svarbu pažymėti, kad toks šių kategorijų skirtingumas nėra kliūtis jas taikyti teisės moksle, juk, priklausomai nuo kilusios situacijos, kokioje visuomenėje, socialinėje aplinkoje ji kyla, turi būti sprendžiamas ginčas ir palaiptai, priklausomai nuo teisinės situacijos, atskleidžiamas moralės ar teisės sampratos turinys. Tačiau iš dalies reikia sutikti ir su R. Posnerio nuomone, kad moralinio objektyvumo pagrindinė problema yra ta, kad nėra nei faktų, kuriuos atitiktų moralės principai (kaip moksliniai principai, pavyzdžiui, atitinka gamtos reiškiniai), nei aiškios tendencijos į moralės principų susiliejamą¹²⁰. Nedidelė moralės principų dalis, pavyzdžiui, visuomenės narių žudymas, yra esminiai socialiniam egzistavimui, tačiau likusių principų ribos nėra tokios aiškios, jie yra daugiau sutartinio, kultūrinio pobūdžio, todėl labai konkrečiose situacijose gali pasirodyti ne tokie įtikinami.

Kitas svarbus klausimas, kaip pastebi F. A. V. Hayekas yra, „kaip toli gali siekti vyraujantys moraliniai įsitikinimai, ribojantys ne tik įstatymų leidėjo galias, bet ir mastą, kuriuo gali būti realizuojami pripažintieji teisės principai. Šis klausimas yra ypač svarbus kalbant apie idealą, kuriuo grindžiama Atvirosios visuomenės tvarka – kad tos pačios taisyklės būtų taikomos visoms žmoniškosioms būtybėms“¹²¹. Taigi, daugybė neaiškumų išlieka, tačiau svarbu suvokti, kad nagrinėjant panašius klausimus ne tik mokslininkui, bet ir teisėjui reikalinga teorija, nededukuojanti teisės iš kokios nors fiktyvios „bazinės normos“, bet teorija, paaiškinanti teisės funkciją, juk teisės, kurią jis

¹²⁰ Posner R.A. Jurisprudencijos problemos / Vilnius. Eugrimas, 2004. P. 198.

¹²¹ Hayek F.A. Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. T. II./ Socialinio teisingumo mirazas. Vilnius. Eugrimas, 1998. P. 88.

mėgina identifikuoti, didžiąją dalį gali sudaryti dar neartikuliuotos taisyklės, atliekančios tą pačią funkciją, kaip ir pripažintos teisės taisyklės, būtent tą, kad jos nuolat padeda atsinaujinti faktiškai egzistuojančiai spontaninei tvarkai¹²². Tai, kad teisinio pozityvizmo idėjos gali sukelti skaudžių padarinių, paskatino modernius šios doktrinos šalininkus sušvelninti požiūrį į moralės, taip pat ir prigimtinės teisės, reikšmę. Antai H. L. A. Hartas, nors ir pagrįstai laikomas teisinio pozityvizmo atstovu, ne tik neneigia teisės ir moralės ryšio, bet net pripažįsta, kad teisės sistemos pagrindu turi būti laikomas moralinių ir teisinių prievolių kompromisas¹²³.

Kaip pastebi R. Posneris „nelankstus pozityviosios teisės laikymasis paverčia teisės viešpatavimo vertybes – reguliarumą, nuspėjamumą, nešališkumą, pasiaukojimą – groteskiškomis, parodijuojamomis ar nežmoniškomis ir tuo gali labiau paneigti teisės viešpatavimą nei atnešti šlovę savo šalininkams. Vienintelis pavojus vartojant teisės terminologiją nacių dekretų ir teismų sprendimų moralinei pusei analizuoti yra įsivaizdavimas, kad arba nacių įstatymai, arba Niurnbergo tribunolo principai yra tipinis pavyzdys to, ką vadiname „teise“, arba įsivaizdavimas, kad įmanoma rasti atsakymą, katras iš dviejų teisės modelių tikrai yra teisė“¹²⁴.

R. Dworkinas gana atsargiai vertina analizuojamą reiškinį, atmeta teisinį pozityvizmą ir pabrėžia tuos pačius teisinio mąstymo elementus, kuriuos pabrėžia ir prigimtinės teisės šalininkai, tačiau stengiasi išvengti griežto doktrinų skirstymo. Pats bendriausias jo argumentas yra tas, „kad teisėjas stengiasi sugalvoti geriausią sprendimą, remdamasis įvairia turima informacija – ne tik precedentais, įstatymų normomis ir kitais akivaizdžiai „teisės“ šaltiniais, bet ir politinės moralės elementais“. Taigi tai nėra tik teisės ribų ar pagrindų klausimas, galima nesusipratimu pavadinti kai kuriuos mokslininkų nesutarimus. Vienas pagrindinių painiavos šaltinių šioje srityje yra tai, kad dauguma konfrontuojančių teisės teoretikų nesutaria dėl teorijų pavadinimų. Štai pavyzdžiui dauguma pozityvizmui oponuojančių teorijų yra suplakama į vieną ir vienodai įvardijamą „prigimtinės teisės“ doktriną. Šio bendro pavadinimo kelioms teisės sampratos teorijoms detaliau nenagrinėsiu, kadangi išsamesnė analizė jau yra pateikta darbo pirmoje dalyje. Tik vertėtų atkreipti dėmesį, kad šios klaidingos dichotomijos laikosi tik pozityvistai, štai pavyzdžiui H. Kelzenas teigia, kad „Prigimtinė teisė yra galiausiai

---

¹²² Hayek F.A. Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. T. II./ Socialinio teisingumo mirażas. Vilnius. Eugrimas, 1998. P. 92.

¹²³ Hart H. L. A. Teisės samprata. / Vilnius. Pradai, 1997. P. 302.

¹²⁴ Posner R.A. Jurisprudencijos problemos / Vilnius. Eugrimas, 2004. P. 194.

dieviškoji teisė, nes jeigu tariama, kad prigimtis sukuria teisę, ji turi turėti valią, o toji valia gali būti tik Dievo, pasireiškianti Jo sukurtoje prigimtyje“¹²⁵.

Tačiau svarbu pabrėžti, kad surasti vienareikšmio, viską išsprendžiančio atsakymo – neįmanoma. Nemoralios teisės netaikymo galimybė išlieka ir pozityvistų mąstyme – nemoralinė teisė gali būti netaikoma, bet nuo to ji netampa neteise, „tai yra teisė, bet ji pernelyg neteisinga, kad būtų galima ją taikyti arba jai paklusti“¹²⁶. Tačiau, ko gero, įdomiausiai savo poziciją išsako J. Vaitkevičius, jis rašė: „jei prigimties teisių nėra – tuomet teišdavystė turi laisvas rankas, gali išleisti tokius įstatymus, kokie tik kam ateina į galvą pareina. Tuomet jau visai teisingumas išyra, tuomet jau nežinia kas teisinga, kas neteisinga, pasilieka vienas teisingumo kriterijus – jėga“.¹²⁷

Teisės sampratų ženklai Lietuvos Respublikos teismų praktikoje

1998m. gruodžio 9 d. LR Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo Kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“¹²⁸

Seimo narių grupė prašė ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnyje nustatyta sankcija, numatanti, kad asmuo gali būti baudžiamas mirties bausme, neprieštarauja Konstitucijos 18, 19 straipsniams ir 21 straipsnio 3 daliai.

Konstitucijos 18 straipsnyje nustatyta: „Žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės.“ Prigimtinis žmogaus teisių pobūdis reiškia, kad jos yra neatskiriamos nuo individo, nesusietos nei su teritorija, nei su tauta. Prigimtines teises žmogus turi nepriklausomai nuo to, ar jos yra įtvirtintos valstybės teisės aktuose, ar ne. Šias teises turi kiekvienas žmogus, tai reiškia, kad jas turi ir geriausiai, ir blogiausiai žmonės. Konstitucinis Teismas pažymi, kad iš prigimtinių teisių tarptautinė bendruomenė išskiria žmogaus gyvybę ir orumą. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas skelbia, kad

¹²⁵ Kelsen H. Grynoji teisės teorija. / Vilnius. Eugrimas, 2002. P. 191.

¹²⁶ Hart H. L. A. Teisės samprata. / Vilnius. Pradai, 1997. P. 332.

¹²⁷ Vaitkevičius J. Prigimtinė teisė filosofijos šviesoje. / Kaunas. Logos. 1924. P. 62.

¹²⁸ 1998m. gruodžio 9 d. LR Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo Kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

kiekvienas žmonių bendruomenės narys turi prigimtinių orumą, o žmogaus orumas yra svarbiausias teisių šaltinis, nes žmogaus teisės „kyla iš žmogaus asmenybei būdingo orumo“.

Nors dauguma autorių, nurodo, kad prigimtinė teisė kelia moralumo ir teisingumo reikalavimus pozityviajai teisei, H. Kelzenas tokius reikalavimus atmeta ir teigia, kad prigimtinė teisė neturi kriterijaus, pagal kurį pozityviają teisę būtų galima vertinti kaip gera arba blogą. Prigimtinės teisės teorija tokį kriterijų galėtų pasiūlyti tik jeigu tos teorijos pateikiamos prigimtinės teisės normos galiotų absoliučiai, kitaip tariant, jeigu jos eliminuotų priešingo elgesio reikalaujančių normų galiojimą. H. Kelzenas teigia, kad vos pamėginusi apibrėžti prigimtines taisykles, prigimtinės teisės teorija įstringa smarkiausiuose prieštaravimuose. Tai ypač tampa aktualu, kai reikia spręsti tokias problemas susijusias su procesinėmis taisyklėmis, įvairioms procedūrinėms tvarkoms ir reikalavimams. Be to, minėtas autorius pabrėžia, kad pozityvioji teisė, atitinkanti vienos teorijos prigimtinių teisę ir todėl šios vertinama kaip „teisinga“, prieštarauja kitos teorijos prigimtinėi teisei ir pastarosios yra vertinama kaip „neteisinga“. Todėl H. Kelzenas daro išvadą, kad prigimtinės teisės teorija, kokia ji susiformavo, neteikia to kriterijaus, kokio iš jo tikimasi¹²⁹.

Kita Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo byla, kurioje užsimenama apie teisės ribas yra 2004 m. gegužės 25 d. LR Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“¹³⁰.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas, aiškindamas Lietuvos Respublikos Prezidento įstatymo atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai klausimą, pažymėjo, kad Lietuvos Respublikos Konstitucija, kaip teisės aktas, yra išreikšta tam tikra tekstine forma, turi tam tikrą kalbinę išraišką. Tačiau taip, kaip teisės negalima traktuoti vien kaip teksto, kuriame *expressis verbis* yra išdėstytos tam tikros teisinės nuostatos, elgesio taisyklės, taip ir Konstitucijos, kaip teisinės realybės, negalima traktuoti vien kaip jos tekstinės formos, negalima suvokti Konstitucijos vien kaip eksplcitinių nuostatų visumos. Taigi, LR Konstitucinis Teismas pažymi, kad teisiniai tekstai negali būti suprantami ne tik kaip įstatymo leidėjų minčių tekstinės išraiškos. Pagal teismą, taisyklės

¹²⁹ Kelsen H. Grynoji teisės teorija. / Vilnius. Eugrimas, 2002. P. 188-191.

¹³⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 1¹ straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

yra ne tik kalbinės formos rezultate verbalizuotos, bet ir kažkas daugiau. Netgi pozityvistas H. L. A. Hartas sutinka, kad oficialioje teisėje turi būti minimalus prigimtinės teisės turinys. Jis teigė, kad tikriausiai didžiausia nauda, kurią prigimtinė teisė teikia yra ta, kad „išvaduoja ją nuo tam tikrų apgaulingų dichotomijų, dažnai diskusijas apie teisės savybes nukreipiančių klaidinga linkme“.¹³¹

Teisinis pozityvizmas, tokioje situacijoje, kurioje nagrinėjama problema - mirties bausmės egzistavimas, aiškiai patiria sunkumu. Teisinis pozityvizmas, savo esme nubrėžia ribą tarp dviejų žmonijos pažinimo sričių: viena sritis – faktų sritis, kurioje visi teiginiai gali būti patirtinti, kaip teisingi, arba paneigti, kaip klaidingi. Kita sritis – vadinamoji privalomybės sritis, kurioje nustatoma, kokia daiktų tvarka turėtų būti. Kadangi neįmanoma padaryti išvadų apie tokią tikrovę iš faktų stebėjimo, ši tikrovės sritis turi būti eliminuota iš mokslinio tyrimo lauko¹³². Taigi, mirties bausmės įvertinimas, kuri egzistavo bene visais laikais ir visose valstybėse, teisinio pozityvizmo atžvilgiu, tampa labai komplikuoatas, kadangi šio fakto konstatavimas, neleidžia daryti išvados, kad mirties bausmė turėtų ar neturėtų egzistuoti.

Kaip pastebi G. Lastauskienė, H. Kelzenas „pritaikė mokslinius tyrimo metodus privalomybės sričiai tirti, revizavo teisinį pozityvizmą ir sukūrė normatyvistinį požiūrį į teisę“. Tenka pripažinti, kad konceptualiai vertinant, teisinis pozityvizmas ir teisinis normatyvizmas nėra tapačios teisinės tikrovės tyrimo schemas. Tačiau abiem sampratomis yra būdingi požymiai verčia teisės tyrėjus jas vardyti greta¹³³.

Tiek teisiniam pozityvizmui, tiek normatyvizmui būdingos pastangos kurti vertybiškai (o daugumoje šių teisės mokyklų atmainų ir ideologiškai) neutralias teisės sampratas ir ieškoti teisės esmės ne kažkokioje vertybėje, slypinčioje dieviškoje ar gamtinėje tvarkoje, o žmonių valios pastangomis nustatytoje teisei reikšmingo elgesio modeliuose – juk „mokslinę vertybių teoriją gali dominti tik žmonių valios sukurtos normos bei šiuose normose įtvirtintos vertybės“.¹³⁴

Teisinio realizmo atstovai, teigia, kad valstybė turi prievartos galią, o žmonės nori žinoti, kaip jiems neatsidurti šios prievartos kelyje. Todėl jie kreipiasi patarimo į advokatus. Jie nori žinoti, ar valstybės prievarta prieš juos bus panaudota tam tikro elgesio atveju. Kad galėtų patarti, advokatas turėtų numatyti, kaip elgsis teisėjai, nuo kurių priklauso valstybės prievartos taikymas jų kliento atžvilgiu. Taigi pagal teisinio realizmo atstovus, teisė tėra prognozė, kaip valstybė elgsis konkrečioje situacijoje. Tačiau

¹³¹ Hart H. L. A. Teisės samprata. / Vilnius. Pradai, 1997. P. 321.

¹³² Lastauskienė G. „Vertybiškai neutrali teisės samprata. Jos ženklai Lietuvos teisinėje mintyje ir praktikoje“ // Teisės Problemos 2006/1 (51), Vilnius. 2006. P. 9.

¹³³ Cit. Op. 132.

¹³⁴ Cit. Op. 132, P. 10.

kaip turėtų elgtis tokios teorijos šalininkas, jei jis atsidurtų teisėjo vaidmenyje ir turėtų priimti vertybinį sprendimą? Tuo tarpu prigimtinės ir pozityviosios teisės priešpastatymas sukuria priešpriešą tarp šių dviejų kokybiškai skirtingų sferų – „natūralaus“ (prigimtinės teisės) ir „dirbtinio“ (pozityviosios teisės). Prigimtinė teisė yra pirminė, objektyvi ir nepriklausoma nuo žmogaus valios, o antroji – antrinė, išvestinė, subjektyvi, sąlyginė, nenatūrali, priklausoma nuo žmogaus valios, kas lemia klaidos galimybę – galimą nukrypimą nuo natūralios teisės. Svarbu pažymėti, kad prigimtinė teisė, kaip „natūrali“ išraiška, ir pozityvioji, kaip „dirbtinė“ išraiška, yra tarpusavyje susijusios priešingybės. Pozityvioji teisė, kad įgautų teisinę išraišką turi atitikti prigimtinę teisę. Ir visai nesvarbu kaip tai pavadinsime: prigimtinės teisės viršenybe prieš įstatymą, moralinio pagrindo rašytinėje teisėje paieškos būtinumą ar kaip kitaip, svarbu, kad prigimtinė teisė suteikia bendruosius kriterijus, kuriais vadovaudamasis teismas sprendžia ar tam tikra teisės norma yra teisinga, ar neteisinga.

IŠVADOS

Rašant magistrinį darbą buvo prieita šių išvadų:

1. Dauguma autorių, savo suformuotas teisės definicijas grindžia tam tikrais požymiais, pagrįsdami kiekvieno požymio svarbą teisei, tačiau dauguma tokių mėginimų baigiasi nesėkmingai. Teisė yra visuomet neaiški ir neapibrėžta, ir tas neapibrėžtumas yra natūralus jos bruožas. Veiksnių, dėl kurių „nesutariama“ dėl visus tenkinančios teisės definicijos, pašalinti neįmanoma, tai viena didžiausių visų teisės teoretikų klaidų.
2. Suformuluoti universalią teisės sampratą yra neįmanoma. Daugiausia ką galima pasiekti, tai nubrėžti bendrąsias teisės gaires (arba operatyvinį teisės apibrėžimą), kas yra būtina tiek tolesnei mokslinei analizei, tiek teisės teorijai apskritai. Tik bendrųjų gairių pagalba galime vienaip ar kitaip identifikuoti tokį „reiškinį“ kaip teisė ir priartėti, bent jau, prie universalios teisės suvokimo. Teisės samprata yra konvencinio pobūdžio. Pati samprata priklauso nuo visuomenės narių nuomonės, kas yra laikytina teise. Teisę galima suprasti taip, kaip ji atitinka tam tikro meto tam tikros šalies teisinio reguliavimo poreikius.
3. Galiojantys norminiai teisės aktai, dėl netobulos įstatymų leidybos, neretai suteikia galimybę nevienareikšmiškai interpretuoti įstatymų tekstą. Nuo to, kokia teisės samprata bus pripažįstama, lems konkrečios bylos/situacijos sprendimo rezultatą.
4. Lietuvos teismų sprendimuose (išskyrus Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą) vyrauja teisiniu pozityvizmui būdingiausi bruožai. Formalizmas vis dar išlieka pagrindinis atramos taškas sprendžiant bylas, naudojami pozityvizmui būdingiausi aiškinimo metodai – lingvistinis, loginis, sisteminis.

SANTRAUKA

Darbe buvo tiriamos pagrindinės teisės sampratos. Nagrinėta pačios teisės sampratos problematika, taip pat analizuotas teisinis pozityvizmas, normatyvizmas, prigimtinė teisės teorija, o taip pat ir sociologinė teisės samprata. Išryškintos jų stipriosios ir silpnosios pusės. Analizuota teisės funkcionavimo teorinė dalis, koncentruotasi ties pačiu reiškiniu, aptartos pagrindinės sąvokos ir ribos. Prieita išvados, kad teisės funkcionavimas yra teisės veikimas. Apžvelgiami teoriniai teisės reguliavimo ir teisės taikymo klausimai. Analizuojami norminiai teisės aktai bei teismų praktika. Nagrinėjami norminiai teisės aktai – Niurnbergo Tarptautinio Karinio Tribunolo Statutas, Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas ir kiti teisės aktai. Nagrinėjami Niurnbergo Tarptautinio Karinio Tribunolo sprendimai, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika bei kitų teismų sprendimai. Apžvalga baigiama vertinimu, t.y. išryškinamos autorių nuomonių stipriosios bei silpnosios pusės ir pateikiamas asmeninis požiūris į nagrinėjamus klausimus. Prieita išvados, kad teisės sampratos problematikos suvokimas gali atnešti nemažai naudos tiek teorinėje, tiek praktinėje veikloje, nes nuo to kaip teisę supranta vienas ar kitas teisėjas – priklausys konkrečios bylos sprendimas.

SUMMARY

In magistrate work an author is analyzing the core problems of concept of law. What is the law – the question that takes first place. While analyzing the first part of the work, the main concepts of law have been on main focus: natural law, positive law and legal realism. Investigation invokes the most famous law scientist from Lithuania and all over the world. Investigating and analyzing theory of Law operation. Law regulation and court judgments take the most important role in the work. Analyzing Nurnberg's Military Tribunal Statue, Civil Code of Lithuanian Republic, Criminal Code of Lithuanian Republic and other laws of Republic of Lithuania. Investigating important Court Rulings: Nurnberg's Military Tribunal Judgment, decisions of Lithuanian Constitutional Court, Supreme Court and other. In conclusion, the most important thing which we find in this investigation is that the understanding of core problems of concept of law can bring practical benefit for an everyday practical-lawyer.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

NORMINIAI AKTAI

1. Niurnbergo Tarptautinio Karinio Tribunolo Statutas, http://www.amade-mondiale.org/campaign/download/statut_tribunal_militaire_nuremberg_1945_fr.pdf, [2007-03-26].
2. 2001 m. kovo 12 d. Tarybos direktyva 2001/23/EB dėl valstybių narių įstatymų, skirtų darbuotojų teisių apsaugai įmonių, verslo arba įmonių ar verslo dalių perdavimo atveju, suderinimo, http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=27445, [2007-03-31].
3. Lietuvos Respublikos Konstitucija. VŽ, 1992, Nr.: 33, Publ. Nr.: 1014.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. VŽ, 2000, Nr.: 89, Publ. Nr.: 2741.
5. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. VŽ, 2002, Nr. 36, Publ. Nr.: 1340.
6. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. VŽ, 2000, Nr. 74, Publ. Nr. 2262.
7. Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų įstatymas. VŽ, 1996, Nr. 84, Publ. Nr.: 2000.

SPECIALIOJI LITERATŪRA

1. Akvinietis T. Vikipedija. Politikos Samprata. http://lt.wikipedia.org/wiki/Tomas_Akvinietis, [2007-03-11].
2. Alexy R. Teisinio Argumentavimo teorija / Vilnius. Teisinės informacijos centras, 2005.
3. Bakševičienė R. „Teisė – kas tai? Kelios teisės sampratos“ // Teisė. T30. 1996.
4. Cotterell R. Teisės sociologija. Įvadas. / Kaunas. 1997. P. 42.
5. Dabartinis Lietuvių kalbos žodynas. <http://www.autoinfo.lt/webdic/>, [2007-03-20].
6. Deacartes R. *Disqours de la méthode*. <http://perso.orange.fr/minerva/DM/DM2.htm>, [2007-03-11].
7. Dworkin R. Teisės imperija. / Vilnius. Lietuvos Rašytojų sąjungos leidykla, 2005.

8. Grotius H. International Law and Justice Working Papers.
<http://www.iilj.org/working%20papers/documents/2006-7-HTBorschberg-web.pdf>, [2007-03-11].
9. Hart H. L. A. Teisės samprata. / Vilnius. Pradai, 1997.
10. Hayek F.A. Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. T. I. / Taisyklės ir tvarka Vilnius. Eugrimas, 1998.
11. Hayek F.A. Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. T. II./ Socialinio teisingumo mirażas. Vilnius. Eugrimas, 1998.
12. Hume D. *Treatise II* / Oxford University Press, 1975.,
<http://plato.stanford.edu/entries/hume>, [2007-01-29].
13. Kelsen H. Grynoji teisės teorija. / Vilnius. Eugrimas, 2002.
14. Kūris E. Įvadas // Kelsen H. Grynoji teisės teorija. / Vilnius. Eugrimas, 2002.
15. Lastauskienė G. „Vertybiškai neutrali teisės samprata. Jos ženklai Lietuvos teisinėje mintyje ir praktikoje“ // Teisės Problemos 2006/1 (51), Vilnius. 2006.
16. Leonas P. Teisės enciklopedija. / Vilnius. Pozicija, 1995.
17. Livšicas R. Teisės teorija / Maskva. 1994.
18. Markesinis B. S., http://www.ucl.ac.uk/laws/global_law/german-cases/print_bundes.shtml?16jan1953, [2007-04-01].
19. Menger C. *Problems of Economics and Sociology* / Urbana. Ill., 19
20. Mikelėnas V. ir Mikelėnienė D. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai / Vilnius. Justitia, 1999.
21. Posner R.A. Jurisprudencijos problemos / Vilnius. Eugrimas, 2004.
22. Pound R. In *Interpretations of Legal History*. / Cambridg, 1923.
23. Šimašius R. Teisinis pliuralizmas (daktaro disertacija). Vilnius: Lietuvos Teisės universitetas, 2002.
24. Šimašius R. F. Hayeko teisės koncepcija – iššūkis šiandienos įstatymų leidybai. <http://www.lrinka.lt>, [2007-03-17].
25. Tarptautinių žodžių žodynas / Vilnius. Alma litera, 2001.
26. Vaišvila A. Teisės teorija. / Vilnius. Justitia, 2000.
27. Vaitkevičius J. Prigimtinė teisė filosofijos šviesoje. / Kaunas. Logos. 1924.
28. Vansevičius S. Valstybės ir teisės teorija. / Vilnius. Justitia, 2000.
29. http://fr.wikipedia.org/wiki/Proc%C3%AAs_de_Nuremberg, [2007-04-03].
30. http://perso.orange.fr/d-d.natanson/nuremberg_creation.htm, [2007-04-03].

PRAKTINĖ MEDŽIAGA

1. Nuremberg – Jugement du Tribunal Militaire, www.vho.org/aaargh/fran/livres3/jugement.pdf, [2007-02-21].
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Baudžiamojo Kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 1¹ straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.
4. Lietuvos Aukščiausio Teismo Civilinių bylų skyriaus 2002 m. sausio 21 d. nutartis civilinėje byloje *Apatit Fertilizers S.A. v. AB „Lifosa“*, Nr. 3K-3-145/2002, kat. 124;